

A P O S T R O F

Revista Revistelor

• *Adevărul literar și artistic*, nr. 68 (2 sept. 2003), publică, în prezentarea lui Dorin-Liviu Bîțfoi, câteva pagini de Petru Groza; și anume, sînt date publicității însemnările din 21 mai 1942, cînd Petru Groza s-a întîlnit cu Ion Antonescu la Predeal; documentul este interesant nu numai pentru istorici, ci și pentru cei care studiază epoca din punctul de vedere al ambiguităților ei. Textul, de indis-cutabil interes, este însă lipsit de cîteva indicații absolut necesare pentru a putea fi utilizat: din ce arhivă provine, din ce text mai mare este extras etc.

• În *Cronica*, nr. 7, iulie a.c., de citit „Fișa de dicționar Aurel Dumitrașcu“, poetul oțezicist mult prea devreme dispărut, fișă alcătuită de Vasile Spiridon; apoi, *Săraci în țară săracă*, editorialul lui Valeriu Stancu, în care punctează felul cum în România cultura scrisă este o problemă a scriitorilor, care sînt oricum, numai bogați, nu.

• *Poesis*, nr. 5-6, îl omagiază, prin condeiele lui Gh. Glodeanu, Salah Mahdi, Daniel Corbu și Cassian Maria Spiridon pe Al. Pintescu, plecat fulgerător din lumea celor vii la începutul lunii mai a.c. „Aștepta cu nerăbdare apariția unei noi cărți la Editura Dacia. Tocmai primise coperta și era extrem de mulțumit. Îl mai despărțeau doar câteva zile ca să aibă în bibliotecă opul visat. Plănuia lansarea lui la Târgul Internațional de Carte la București. Îl frământau mai multe proiecte și se gîndea la încă o carte pentru acest an. Apoi totul s-a năruit. Brus, fără cel

mai mic semn premonitoriu, inima lui a încetat să mai bată“ (Gh. Glodeanu).

OGLINZI

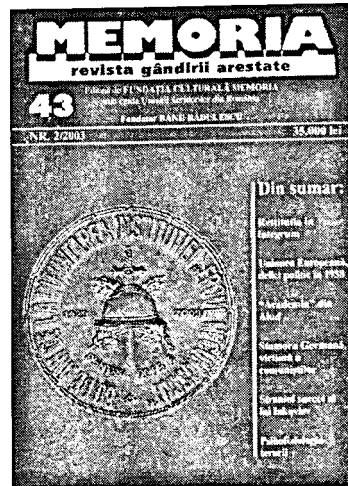
• Poezie cehă și slovacă, proză slovacă și eseu slovac, iată ce cuprinde numărul 1-2 din *Oglinzi paralele*. Transcriem din Peter Repka, în traducerea extraordinarului Ondrej Štefanko, un poem:

„Clopotele au început deja să răsune/dar duminica încă acasă nu-i.//Călătorii nu mai pot de bucurie.//Ce bine-i în casele Tale, /printre verdeața ziua, lângă căminul pălpăind/noaptea, o, Doamne.// Sunt îndrăgostit de tine, ești îndrăgostită de mine.//Ne vom întîlni.“

Cum revista este bilingvă, în paginile slovace sînt publicate traduceri de poezie română – Leo Butnar și Mariana Marin –, proză de Alexandru Ecovoiu, Simona Popescu și Dan Stanca și un eseu de Ștefan Aug. Doinaș.

• Numărul 7 din *Ateneu* îl sărbătorește pe George Genoiu care a împlinit 70 de ani. Al. Călinescu scrie despre mereu actualul Orwell: „S-a spus, astfel, că societatea totalitară pe care a înfățișat-o cu atîta forță romancierul englez a dispărut și că prăbușirea comunismului face ca elementele orwelliene să fie în lumea de astăzi doar marginale, epidermice. Chiar la acest punct chestiunea nu mi se pare nici simplă, nici definitiv tranșată. În primul rînd, există încă țări unde comunismul cel mai dur, unde cultul Șefului Suprem cunoscut forme delirante și continuă să supraviețuiască. Mă gîndesc, firește, la Coreea de Nord și la Cuba, dar ar putea fi adăugate și alte țări unde domnesc fanatismul politic și fundamentalismul religios“. Desfășurîndu-și ideea, eseistul se întrebă cum se face că în Est „figuri sinistre și cît se poate de reale din trecutul apropiat – Stalin, de pildă – au devenit elemente ale unor reclame publicitare pentru băuturi sau cine știe ce jocuri de noroc“. Întrebare fără răspuns, deci temă de meditație.

Revista *Memoria*, întemeiată de regretatul Banu Rădulescu, a ajuns la numărul 43. Unicat în peisajul revuistic românesc, această „revistă a gândirii arestate“, cum se subintitulează, continuă să publice prețioase mărturii despre trecutul comunist și

despre închisorile lui. În numărul 2 din 2003, citeva texte dezvăluie noi detalii despre închisoarea de la Aiud, unde au fost închiși, printre alții, și doi filosofi: Ion Petrovici și Mircea Vulcănescu. Despre Ion Petrovici scrie Gheorghe Năstase, evocînd, în „Academia“ din Aiud, cursurile pe care le improviza filosoful pentru uzul deținuților. Despre *Ultimele clipe ale lui Mircea Vulcănescu* scrie Ion Constantinescu-Mărăcineanu.

Revista *Memoria* publică și texte de altă factură: comentarii de carte pe tema închisorilor și a securității, analiza unor instituții socialiste și a năravurilor lor, apoi, mărturii despre varii forme ale gulagului românesc, „catalogul“ celor omorîți în închisorile comuniste din România etc. Incomodă, căci nu numai că descrie tragedia trecutului comunist, ci și tulbură conștiințele, revista *Memoria* este o prezență absolut necesară în mediul cultural românesc.

Viata Românească

• Poți citi cîteva zile bune la numărul 6-7/2003 al *Vieții Românești*. Bătrîna publicație e de fapt foarte tînără, căci publică texte bune, foarte bune. Am citit cu simpatie narcisiacele *Schițe pentru un autportret* ale lui Nicolae Balotă. Ștefan Borbély, Mircea A. Diaconu, Ion Bălu, Constantin Cubleşan, Constantin Ciopraga publică solide studii și eseuri despre Doinaș, Nichita Stănescu, Călinescu, Eugen Simion, Ana Blandiana. Interesant interviul (realizat de Marin Diaconu) cu Alexandru Husar. La fel, arhiva, constînd în cîteva pagini despre Marx ale lui Mircea Vulcănescu (restituire îngrijită de Marin Diaconu). Partea critică a revistei, asigurată de Florin Mihailescu, Ion Buzași, Liviu Grăsoiu, Marin Diaconu, Gheorghe Glodeanu, Andi Bălu, Radu Voinescu, Ana Maria Tupan, Mara Magda Maftci, realizată cu seriozitate, dovedește că buna critică literară n-a dispărut cu totul din cultura română. Surpriza revistei: o selecție din *Cugetările* Papei Ioan Paul al II-lea, din care toți am avea cîte ceva de învățat.

OBSERVATOR CULTURAL

• În *Observator cultural*, nr. 184, un interesant articol al lui William Totok, *Febra năsariteană a reabilitărilor*; cercetătorul analizează cazul lui Albert Wass, reabilitat în mod entuziast de admiratorii săi maghiari din Ungaria și România, deși criminal de război. Un alt punct de interes, interviul realizat de Sandra Dungaiciu cu Radu Ioanid.

România literară

• În *România literară*, nr. 34 (27 aug.-2 sept. 2003), un „document“ care clarifică un episod din tinerețea lui Eliade; *Enigmatica doamna R...*, documentar de Filip-Lucian Iorga, lămurește cine era iubita lui Eliade (menționată în *Memorii*) în perioada imediat anterioară plecării lui în India. În numărul 35 (3-9 sept.), două pagini minunate, cu inedite Nichita Stănescu, scoase la lumină de Alexandru Condescu. Tot aici, cu iconografia do-

veditoare, Barbu Brezianu anunță o „Descoperire senzațională“: *Un bronz de Brăncuși complet necunoscut*; e vorba despre un cap de femeie (cu o aură eminesciană, îmi pare mie, luîndu-mă după fotografii), datat 1907, semnat și cu marca turnătoriei. Cronologic, după corespondența Eminescu-Veronica Micle, cred că e într-adevăr cea mai îmbucurătoare descoperire din ultimii 15 ani.

RAMURI

Revistă a Uniunii Scriitorilor din România • Fondată în 1903

• *Ramuri*, o revistă bine structurată și cu texte întotdeauna de calitate, oferă în numărul pe august (8, 2003), o selecție din jurnalul lui Gabriel Dimisianu: note din 1992, 96, 98, 2000. Cum o fi arătînd întregul?, căci fragmentele sînt ispititoare. Apoi, un lung și frumos studiu al lui Dan Cristea despre poezia Ilenei Mălăncioiu, bune cronici de carte, un fragment din interviul realizat de Ion Simuț cu Dumitru Țepeneag, un eseu – *Micul rasism* – de Nicolae Prelpeceanu, poeme, notițe, recenzii. Un număr bogat și profesionist, pentru care redacția merită toate laudele.

FAMILIA

• Elegantă și clară ca întotdeauna, *Familia* nr. 7/2003 e la unison cu *Viața românească* în discutarea temei culturale a provinciilor. De citit: Norman Manea despre Claudio Magris, poeme de Gioconda Belli (prezentare și traducere Cristian Constantin), cronicile atente ale Doinei Curțicăpeanu, Ioan Moldovan, Viorel Chirilă, Florin Cioban, Onoriu Colăcel și multe altele. Și de privit ilustrația: reproduceri ale lucrărilor lui Iosif Fekete, de la nașterea căruia s-a împlinit un secol, fapt marcat de textul lui Aurel Chiriac.

Praetextatus

Seine et Danube

Marta Petreu

Format caiet, cu o înfățișare sobră, elegantă – copertă cartonată pe fond negru, scrișul cu vișiniu și alb, și care mi-a amintit instantaneu frumoasele numere din seria a doua ale revistei *Les Nouveaux Cahiers de l'Est* – a apărut la Paris, în mod miraculos, o revistă nou-nouță a României: *Seine et Danube*. O revistă a României, editată în franceză și având o redacție româno-franceză: François Aubral, Olivier Apert, Corina Mersch, Eric Naulleau (director), Alain Paruit, Virgil Tănase, Dumitru Țepeneag (redactor șef). Revista e finanțată de Centrul Cultural al României la Paris și e editată de L'Esprit des Péninsules.

Înainte de a prezenta succint conținutul primului număr – care este tematic: Cioran – să arăt ce este extraordinar în apariția acestei noi reviste, româno-franceze, a României. În primul rând, faptul că este editată în Franța, și anume la o editură pariziană, care, pe deasupra, are și o rețea de difuzare și de distribuție franceză la îndemână, faptul acesta simplu va face ca revista să circule; și anume, să circule nu în mediul ambasadelor, ci chiar în mediul viu al culturii franceze actuale. Cum revista are o redacție româno-franceză, și cum publică, încă din acest prim număr, texte critice despre cărți românești și franțuzești, ea are șansa să-i intereseze și pe francezi, nu numai pe români; ba, mai mult, autorii români vor avea șanse de a fi chiar citați în mediile culturale franceze, tocmai pentru că sînt și vor fi publicați în sfîrșit decent și demn, adică în condiții de egalitate culturală cu autorii occidentali.

Răsfoind revista, mi-am spus că în sfîrșit cultura română și-a deschis o... ferestruică spre Occidentul cultural, și că, dacă va apărea constant, vreme lungă de aici înainte, ferestruica se va transforma într-o fereastră, poate chiar într-o ușă... (Și, în plină euforie utopică, îmi imaginez că acest model inteligent de comunicare culturală cu Occidentul va fi imitat, că statul român va finanța și alte reviste, în Italia, Germania, SUA... Ba, mai mult, că statul român va începe finanțarea unor traduceri de carte făcute în Occident,

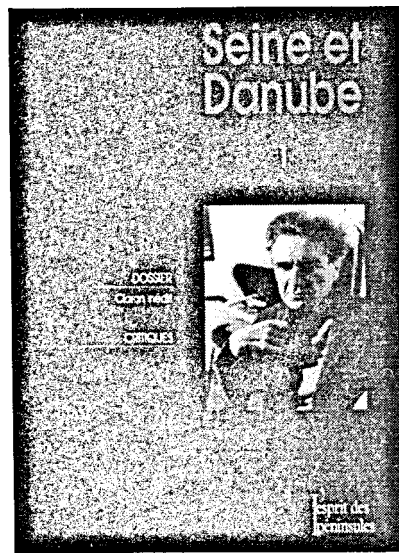
traduceri publicate, pe banii statului român, la bune edituri occidentale, așa, cite 3-4 cărți pe an, vreme de 15-20 de ani de aici înainte, în 4-5 țări... Spun lucruri simple, la îndemina oricui, lucruri despre care am mai scris, dar pe care nu binevoim să le facem. Lucruri care sînt rețeta minimă și sigură a unei bune propagande culturale în străinătate.)

Mă simt obligată să adaug că ar fi inteligent din partea română să nu se aștepte la rezultate imediate – ci să aibă răbdare măcar 2-3 ani, timp în care revista să apară ritmic, fără poticneli în finanțare.

Programul revistei este dezinhibat: „Faire une revue européenne sans complexes et sans démagogie“.

Iar acest prim număr este dedicat, cum am mai spus, lui Cioran. Argumentul „Dosarului Cioran“ îi aparține lui Alain Paruit, care se dovedește a fi nu numai cel mai important traducător de literatură și filosofie românească în franceză, ci și un cioranolog avizat. La fel ca în articolul său din *Apostrof* nr. 12/1999, Alain Paruit scrie despre textele inedite ale lui Cioran – inedite în mod absolut (manuscrite niciodată publicate) sau în mod relativ (căci, fiind publicate în România, n-au fost publicate, deși sînt traduse, și în Franța sau în altă țară). Cunoscător în adîncime al operei lui Cioran, Alain Paruit – sensibilizat și de scandalosul tratament la care a fost supus filosoful de către Alexandra Laignel-Lavastine în volumul ei de anul trecut de la P.U.F. – atrage atenția că „cea mai bună apărare“ a lui Cioran sînt chiar textele lui Cioran, așa că face un apel către executorul testamentar al filosofului, Yannick Guillo, să nu mai blocheze publicarea ineditelor cioraniene: „il faut publier enfin les inédits de Cioran!“.

Seine et Danube publică fragmente din *Schimbarea la față a României* (carte pe care Constantin Tăcou n-a mai apucat, întîrziat de un proces, s-o publice la editura sa), făcînd în felul acesta accesibilă publicului francez această operă; selecția fragmentelor – despre „tragedia culturilor mici“ și despre „adamismul românesc“ – este o demonstrație că volumul din 1936 al lui

Cioran, departe de-a fi centrat pe problema evreiască și maghiară, este o carte mai complicată, în care românii și România se bucură de cel mai critic tratament cu putință. Pe același criteriu au fost selectate și publicate, în traducerea lui Alain Paruit, și câteva fragmente – despre relația Spengler-Cioran și despre critica cioraniană a naționalismului românesc – din volumul *Un trecut deocheat sau „Schimbarea la față a României“*.

În același „dosar“ sînt prezenți cîteva, nu toți, dintre cioranologii români; este prezent, de pildă, Livius Ciocărlie, comentînd *Caietele* lui Cioran. La fel, Corina Mersch – care se dovedește a fi în Occident o prezență fastă și eficientă pentru cultura natală – cu eseul „Cioran ou la «victoire» du métèque“. Marian Victor Buciu scrie despre „sfîrșitul istoriei“ la Cioran, Dieter Schlesak, despre romanul epistolar Cioran-Friedgard Thoma.

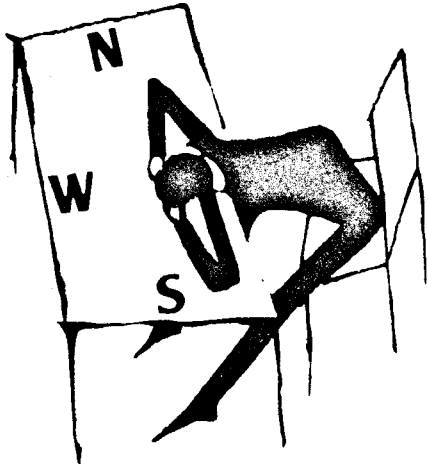
Într-o a doua secțiune a revistei, intitulată „Critiques“, sînt publicate cronici, recenzii, note despre cărți apărute în Franța sau în România; informative și rapide, acestea sînt semnate de Nicolae Bărna, Virgil Tănase, George Banu, Mirela Nedelcu Patureau, Daniel Pozner, François Aubral, Jean Sorrente, Michel Henrichot, Dumitru Țepeneag (care, iată, pare a-și fi mutat șotroanele sale ludic-acide din *Contemporanul* – ideea europeană în propria sa revistă).

Nu-mi rămîne decît să îi doresc acestei reviste ani mulți de existență, convinsă că atunci succesul îi va veni de la sine.

Cuprins

• Seine et Danube	Marta Petreu	3
• PUNCTE DE REPER		
Memoriile unui dac ambițios	Maria Ghitta	4
• ESTUAR		
Despre libertatea de a trece	Irina Petraș	6
Gături superbe, Întrebarea, E noaptea, Cîteva puncte, Rugăciune, Frunze de laur, Ocean	Ana Blandiana	7
Înscenarea lumii ficționale	Călin Teuțișan	8
• BALCANOLOGIE		
Geografie culinară	Mircea Muthu	10
• DOSAR		
Prietenii, medalii cu două fețe	Dorli Blaga	11
2.3. Prietenii statornice		

• CONVERSAȚII CU...		
Marilyn Le Nir (III), interviu realizat de Anca Măniuțiu		16
• CRONICA LITERARĂ		
Trei cărți de Ion Ianoși (1)	Ștefan Borbély	18
•		
Jurnal suedez III (12)	Gabriela Melinescu	19
• ESEU		
Reflecții asupra culturii în perioada contemporană	Cătălin Ghiță	20
• ARHIVA „A“		
Arhiva Cercului Literar – mecanismul cenzurii		21

Memoriile unui dac ambițios

Maria Ghitta

Publicarea memoriilor lui Petru Groza (dr. Petru Groza, cum era cunoscut datorită obținerii licenței de avocat în vechiul Imperiu Austro-Ungar) vine să răspundă unui important interes public. Memoriile celui care a fost prim-ministru al României comuniste (1945-1952), președinte al prezidiului Marii Adunări Naționale din 1952 până la dispariția sa în 1958, puteau fi așteptate cu speranța legitimă că vor aduce noi date, fapte, precizări, mici sau mari întâmplări, interpretări despre perioada atât de agitată și încă obscură ce a marcat în mod dramatic istoria țării. Cei care nădăjduiau într-o focalizare a atenției și memoriei autorului către *acei* ani trebuie degrabă dezamăgiți și lămurii. Memoriile sînt dictate și transcrise, într-adevăr, în *acei* ani (1947-1957), dar se referă, cu infime excepții, la vremea de dinainte de 1945: la lumea veche. Sînt, după cum limpede și programatic aflăm din chiar titlul lor, un *Adio* spus acestei lumi. În măsura în care relatarea propriei vieți, făcută de o personalitate a secolului, e citită și ca povestea unui succes, aceasta nu e povestea lui Petru Groza ca prim-ministru sau ca întîiul om în stat. Este explicarea metodei de a ajunge acolo. Performanța e cu atît mai remarcabilă, cu cît lucrurile se întîmplă, în acest caz, la hotarul dintre două lumi.

Un singur episod din epoca de prim-ministeriat răzbate în aceste memorii: episodul audiențelor matinale în aer liber, iarna. *Bun* sportiv, pasionat de mișcare, după cum singur mărturisește, Petru Groza, aflat în al șazecișipatrulea an al vieții, își păstrează deprinderile din tinerețe. În fiecare dimineață străbate un destul de lung traseu prin parcurile Capitalei, alternînd marșuri forțate, alergări, genuflexiuni, totul în ritm susținut. Cunoscîndu-i obiceiul, „cetățeni nevoiași și prieteni“ încearcă, pe parcursul acestui *jogging* hibernal, să-i strecoare rugăminti, jalbe, petiții. Ei sînt cei care, din diverse pricini, „nu pot pătrunde în palatul Consiliului de Miniștri“. Exasperat inițial de aceste inoportunări, prim-ministrul găsește o originală și eficientă modalitate de a-i refuza, una care îi produce vădită satisfacție. Îi invită să-l însoțească în „plimbarea“ sa. Neantrenați, cei mai mulți cedează, presărați pe drum. Unii, mai stăruitori, ajung la pat răpuși de răceala contactată astfel. Despre altul (fost colaborator, atunci membru al Partidului Liberal), înaltul demnitar află amuzat din gazete că e „în convalescență în urma unei plimbări cu primul ministru“.

Petru Groza, *Adio lumii vechi! Memorii*, București, Ed. Compania, 2003, 504 p.

(Nu-i greu de imaginat, în schimb, cam ce sentimente încearcă tabăra cealaltă. Mai ales că ne aflăm, să nu uităm, în primii ani de „democrație populară“.)

Relatarea plină de încîntare a cursei hibernale de succes a maturului prim-ministru ne pune, însă, destul de bine în temă asupra protagonistului acestor memorii. Lui Petru Groza i-a plăcut întotdeauna să învingă și n-a precupețit vreun efort pentru a obține victorii. Bunele calități, fizice și mentale, pe care și le cunoaște și cultivă, au fost puse în slujba unui pregnant spirit de competiție. Acest spirit nu s-a manifestat numai în domeniul politicii. Obligat de împrejurări, Petru Groza a luat lungi vacanțe politice, în cursul cărora n-a încetat să se antreneze pentru vremuri mai bune, făcînd performanță în alte întreprinderi: avocatură, afaceri etc. Simțindu-se în întrecere perpetuă cu toți ceilalți, a vrut să demonstreze că e cel mai bun. Momentele de eșec – mereu provizorii – au fost prilej de noi îndirjiri.

Aflat la deplină maturitate, dar încă atît de activ la ora scrierii memoriilor, Petru Groza face în cuprinsul acestora un exercițiu asemănător celui de la capătul întrecerii prin parcurile bucureștene: constată mulțumit că și-a lăsat pe drum toți adversarii, că a ajuns victorios la finiș. (Unii muriseră, alții erau prin închisori.) Privind înapoi, observă cum personajele lumii vechi s-au pierdut, epuizate pe rînd, undeva pe traseu. În relatarea cursei, unele dintre ele vor avea parte de ceva simpatie și umor, altele, adversarii redutabili, sîcîitorii foști învingători provizorii, vor fi tratați cu venunitate, după el, lipsă de cruțare.

Avem parte, în consecință, de ceva destul de rar în materie de amintiri, tentate, atunci cînd sînt așternute pe hîrtie, să înfrumusețeze trecutul. Dimpotrivă, trecutul e tratat aici fără complezență. Faptul are, în mod paradoxal, și merite. Lucruri mai puțîn convenabile sau altele ascunse de istorisiri mai jenate ori cu mai mult bunsimț ardelenesc apar relatate aici, unele cu detașare, altele polemic.

Din cînd în cînd (mai degrabă rar), se aruncă asupra unor fapte sau situații priviri retrospective, prin ocheane ideologizate. Se deplînge „soarta poporului muncitor“, se denunță „regimul feudal maghiar“ sau moravurile „tuturor acestor regi și regine“. Finalul memoriilor insistă apăsat, în cîteva pagini, asupra superiorității filosofiei marxiste și asupra îndelungatului laborator intelectual pus în funcțiune de Petru Groza pentru a ajunge la asemenea concluzii, în epoca de după 1927, cînd a părăsit viața politică tumultuoasă a Capitalei și s-a retras la Deva, la moșiile și la afacerile sale. În rest, cartea e departe de a fi sufocată de citate sau idei marxist-leniniste. Excepțiile erau menite probabil să facă textul publi-

cabil în epoca scrierii sale. Diversele conjuncturi politice au zădărnicit apariția care, abia acum, își revarsă fluxul de imagini și informații, asemeni încărcăturii unei bombe cu efect întîrziat.

Petru Groza s-a născut în 1884 și a avut șansa să fie observatorul numeroaselor transformări ce-au premers și au urmat schimbării secolului. Amintirile sale din copilărie ne plasează în lumea românească din sudul Transilvaniei și din Banat, în timpuri de mare efervescență națională. Avea să spună despre primii săi ani de viață: „tradițiile și obiceiurile religioase strămoșești, precum și naționalismul șovin, determinat de aprinderea românilor din partea regimului maghiar, au constituit atmosfera în care am crescut în casa preoțească din Băcia“.

Experiențele din anii de școală au adăugat noi piese la dosarul educație naționalistă – formație politică. Sînt evocate cu prospețime și umor întâmplările care l-au marcat pe tînărul ce învața la „un liceu maghiar aflat într-o regiune românească“ (Colegiul Calvin maghiar din Oraștie). Cum orele de religie erau singurele care se desfășurau aici în limba română, ele au devenit, firesc, ore de educație patriotică. Așa s-au pus bazele formării identitare pentru viitorul prim-ministru și pentru colegii săi. Căci dascălul lor, după ce veghea să nu se fi strecurat cineva străin între ei, după ce zăvora bine poarta și închidea și geamurile, începea abrupt lecția: „– Mă, știți voi ce sînteți? Voi sînteți neam de împărat. Voi sînteți daci de-ai lui tata Decebal, pe care l-a cotoplit Traian“. Nu uita să adauge și alți cotoplitori (ungurii, desigur), dar pentru elevul său autoidentificarea dacică avea să devină de aici încolo un lucru adjudecat, o constantă. Vecinătatea cetăților dacice a contribuit și ea la asemenea autoidentificare, după cum aflăm din alt loc. Dar Groza nu va omite, de cîte ori simte nevoia să-și aroge un model de luptă, că este dac.

Minunatele și originalele ore de religie ce însuflețeau pe tinerii învățăcei au avut însă finalul previzibil. Într-o zi poarta a fost uitată deschisă și o bătaie în ușă a întrerupt corul ce intona, „strigînd ca din gură de șarpe“, nu vreun cîntec bisericesc, ci *Muma lui Ștefan cel Mare*. În ușă se afla șeful poliției. Coriștii și dascălul lor aveau să se confrunte cu consecințele: orele de „religie“ în limba română au fost suspendate. Lecția luptei naționale fusese însă predată. Iar dr. Petru Groza a rămas cu convingerea că liceele maghiare au dat mai buni și mai dinamici militanți ai politicii românești decît liceele de limbă română, tocmai pentru că absolvenții acestora din urmă nu s-ar fi confruntat direct cu șovinismul maghiar și ar fi fost mai predispuși la compromisuri cu partea maghiară. Tot

din anii liceului de la Orăștie datează admirația lui Groza pentru activismul politic al lui Aurel Vlad.

Anii studenției, petrecuți în prima fază la Budapesta, îi vor da prilej lui Groza să înregistreze mai de aproape curente, opiniile, divergențele din rîndul fruntașilor mișcării naționale a românilor din Imperiu, așa cum s-au manifestat ele în decada dinaintea începerii primului război mondial. Transpare și din memoriile sale rolul esențial jucat de Societatea „Petru Maior” (a studenților români din Ungaria) în formarea viitorilor lideri politici sau culturali ai Ardealului. A te afirma la „Petru Maior”, a te impune în conducerea Societății, era o bună carte de vizită pentru viitor. De fapt, în atmosfera universitară budapestană se regăsea, cu excepții mai mult sau mai puțin notabile, viitoarea elită românească. Petru Groza evocă numele lui Ghiță Pop, Ion Montanie, Constantin Bucșan, Zaharia Bârsan, Octavian Goga, Ion Lupaș, Octavian Tăslăuanu, I. Agârbiceanu, precum și altele, numeroase, mai puțin cunoscute, de viitori deputați, directori de instituții, avocați, medici, profesori universitari etc. Despre funcționarea Societății își amintește sintetic: „Rememorînd trecutul, aș putea spune că, aproape indiferent de sfera activității noastre, aceasta era însoțită întotdeauna de certuri nesfîrșite și de încăierări”.

Imaginea proiectată în afară era de neștirbită unitate. Într-adevăr, în fața „dușmanului comun”, rezistența la încercările de deznaționalizare și refuzul compromisiului au mobilizat și coagulat tînăra gardă națională. În interior, o despărțeau și o măcinau motive diverse. Petru Groza evocă insistent existența a două tabere (cel puțin) în comunitatea studenților budapeșteni, separate de criterii nu întotdeauna foarte clar exprimate, și de altele, în aparență frivole. Explicit sau implicit apar, între pricinile care alimentau elanurile neîmblînzite ale vîrstei, averea, religia, școlile urmate, localismul geografic, moda. Tabăra celor „buni”, din care însuși făcea parte, corespundea unei descrieri ce includea o bună situație materială (cei mai bogați erau însă catalogați ca „băieți de bani gata”), liceul absolvit într-o școală maghiară (dezavantajul însușirii unei precare limbi literare românești era suplinit de eleganța vestimentară) și, evident, proveniența geografico-istorică asigurată de sudul Transilvaniei: mediul daco-romănesc, ortodox.

La aceste calități de grup, Petru Groza adăuga pe cele personale. Cu o bună imagine de sine, încrezător, fără a fi subminat de îndoieli în privința propriei persoane, după doi ani petrecuți cu bune rezultate (*magna cum laude*) la Universitatea din Budapesta, era timpul să vrea mai mult.

„Mai mult” însemna, în cazul de față, continuarea studiilor într-o mare țară (capitală) europeană. Aflat, ca întotdeauna, în competiție mai ales cu ceilalți decît cu sine, sfătuit și de Octavian Goga, după cum mărturisește, Groza alege Berlinul. Cîteva din cunoștințele sale care se încumetaseră înaintea sa la destinații mai îndrăznețe, ca Parisul sau Viena, sînt degrabă veștejite, ba chiar calomniate. Despre perioada berlineză sau cea de la Leipzig aflăm prea puține lucruri; o mare discreție, o parcimonie informațională învăluie acest stagi.

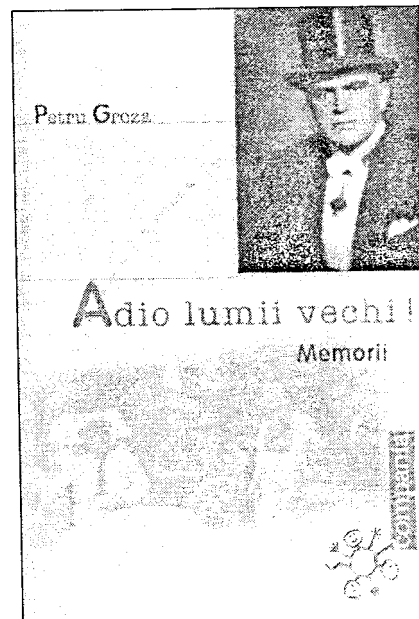
Concentrat după absolvire asupra unei judicioase strategii profesionale și matri-

moniale, Groza nu omite să se preocupe de sfera publică. Interesat și de politică, intră de tînăr în Sinodul Mitropolitan al Ardealului (unde, după cum spune, se făcea din plin politică). În 1911, îl doboră la vot pe mai vîrstnicul și mult mai moderatul dr. Ioan Mihai, „împotriva voinței oficialității, reprezentată de Mitropolia Sibiului”. Este o victorie care-l umple de mîndrie și o calitate la care ține în mod special: „De atunci și pînă astăzi am fost ales fără întrerupere în acest Sinod, fiind astfel cel mai vechi membru al Sinodului mitropolitan din Ardeal. Sînt ei alții mai bătrîni decît mine, dar n-au fost aleși consecutiv și n-au totalizat atîția ani”. Ca membru al Sinodului, participă la zădărnicierea instalării pe scaunul mitropolitan a lui Vasile Mangra, la acea vreme omul contelui Tisza, dar deplînge ratarea morală și umană a prelatului, găsit mort, la scurtă vreme, în camera sa budapestană.

1 Decembrie 1918 îl găsește pe Petru Groza în miezul evenimentelor, participant, alături de alți reprezentanți de frunte ai județului Hunedoara (Aurel Vlad, Silviu Dragomir etc.), la Marea Adunare de la Alba-Iulia. Versiunea sa asupra desfășurării de lucruri de acolo are accente diferite de cele ale diverselor istorii „oficiale”. Dincolo de stîngăca încercare de acreditare a ideii că momentul decembrie 1918 în Transilvania a pornit ca o mișcare socială de proporții, ce a fost apoi manipulat în sens național, relatarea dezvăluie, din nou, funcționarea a două tabere care se mai confruntaseră în Partidul Național Român și care au avut la Alba-Iulia viziuni diferite de astă dată despre cum trebuie făcută Unirea. În timp ce Maniu și „iezuiții săi din Blaj” cereau o mai prudentă, treptată integrare în Vechiul Regat, ce ar fi urmărit „ridicarea” Regatului și nu „coborîrea” Ardealului, Petru Groza era între cei care doreau ca unificarea să se facă rapid, fără ezitări. Consensusul entuziast al orei a acoperit pentru un timp vocile divergente. La scurt timp după înfăptuirea Unirii, Partidul Național Român avea să suporte primele sciziuni.

La alegerile din 1919 pentru Constituantă, Groza se prezintă împotriva candidatului Consiliului Dirigent (instituție al cărei adversar se declarase de la început) și reușește să intre în acest for al României întregite. Avea să fie prezent la un alt moment istoric.

De la fereastra trenului înghețat ce-i purta pe deputații ardeleni către Capitală, se vedeau însă privilegii contradictorii. Elanul fără limite al unificării necondiționate suporta primele zdruncinări. Gara din Ploiești arăta bine, dar șirul de sate sărace întins pînă la București îi descumpănește cu totul: „mai mult bordeie, fără îngrădiri, fără arbori fructiferi, într-o totală stare de primitivitate”. Șocol întîlnirii cu o realitate pînă atunci necunoscută, dar înfrumusețată de reverie, avea să fie cu atît mai mare la confruntarea cu locurile sacre ale mondenității bucureștene. Eleganța străzii, cel puțin în zona centrală, îi confirmă lui Groza apropierea, adesea utilizată, cu Parisul. Identificarea celebrei cafenele Capșa avea să se transforme, în schimb, într-o cruntă, uluită dezamăgire. Nerăbdător să cunoască locul în care se prinde „legătura cu ceea ce se mișcă în capitala țării”, intră pe ușa indicată. Prin fumul gros de țigări

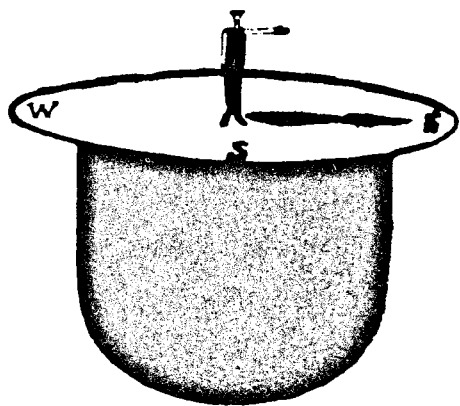

și trabuce i se arată „tabloul unei spelunci sinistre din mahalalele Budapestei sau Vienei, pentru mine care aveam imaginea cafenelelor spațioase și bine luminate pe care le frecventasem, fiindcă această sală meschină era, între altele, și prost luminată. Gălăgia era însă mare”.

La noua viață politică, Groza s-a adaptat însă rapid. Anul 1920 îl găsea la putere, între miniștrii cabinetului Averescu (cel mai tînăr dintre ei), despărțit de foștii colegi-adversari din Partidul Național Român, căzuți deja în opoziție. Cariera politică fulgerătoare n-a fost de lungă durată. Guvernele averescane au funcționat într-un deceniu dominat totuși de liberali. Groza a făcut parte din ele. Memorabilă este scena în care îi solicită bătrînului general, la tratativele pentru formarea celui dintîi dintre aceste guverne, portofoliul minorităților. Replica vine, mirată: „— Ce-i aia «minorități»?”. Vechiul Regat avea încă de învățat, la rîndu-i, despre „Ce-i acela Ardeal”.

Evocarea României interbelice îi dă prilej lui Groza să producă observații, multe din ele lipsite de complezență, dar uneori cu atît mai incitante, despre viața politică, societatea, personajele timpului. Cititorul are să descopere, în funcție de cunoștințele și interesele proprii, noutăți, fapte de culise, informații ori observații surprinzătoare. Dar are să și constate, contrariat, de cîte ori revine în discurs sintagma cu iz peiorativ „așa-zisa Românie Mare”, o Românie de care memorialistul ține să ia distanță. Există apoi situații în care lipsa de inhibiții și „originalitatea” naratorului ne pun în mare dificultate. Ca de pildă atunci cînd, în urma audienței la regele Ferdinand, este reținut la masă și o descrie pe regina Maria. „Deși la vîrsta de cîteva decenii, ea se ține, cum s-ar zice, bine. Nu era frumoasă, dar trăsăturile feței ei erau expresive, cu doi ochi care radiau inteligență, cu obraji, nasul și gura asupra cărora nu se putea ca un bărbat să nu se oprească cu atenție, iar privirea să i se odihnească bucuoroasă. Și această privire, lunecînd la vale asupra gîtului său lung și bine format și asupra umerilor și sînilor ei bogați, se trezea din odihna inițială și devenea tot mai încordată. Iar dacă la cafeaua care s-a servit după masă, într-un salon de alături, tolăniți în fotolii scunde, această privire tot mai iscoditoare n-ar fi lunecat și mai la

(continuare în pag. 22)

Despre libertatea de a trece

La cea de a treia ediție, *Sertarul cu aplauze* (prima ediție, 1992; ediția a treia, Dacia, 2002, 468 pag., cu o postfață de Rumiana Stanceva, traducere a celei însoțind ediția bulgărească a romanului) al Anei Blandiana se încarcă de o tristețe grea și fără rest. Fac indiscreția de a citi peste umăr o dedicație care nu mi se adresează: autoarea își simte cartea mereu în contra-timp, căci scrisă când libertatea interioară era deplină și apărută când libertatea exterioară nu mai folosea la nimic. Dezîncântarea era atenuată, amorțită la prima ediție. Ea se mărturisește acum, după un deceniu, cu o copilăroasă încredere înșelată. Firește, realitatea e mereu altfel decât în închipuire, în speranță, în vis. În fond, nu altceva spun cuvintele postfațătoarei, deși se referă la tehnici de compunere și receptare a textului: „Prin pătrunderea în profunzime pe cele trei niveluri ale stării de «realitate» a unui autor post-modern, de la «visul» discursului narativ pînă la «visul în vis» al povestirii în povestire, *Sertarul cu aplauze* este unul dintre marile romane ale timpului nostru“.

Aș spune că *Sertarul...* – destinul post-editorial al cărții, nu cartea în sine – e simptomat pentru dezamăgirea intelectualului, acutizată de modificările de paradigmă socială și politică ale ultimului deceniu. Paradisul liberei exprimări nefiindu-le la îndemînă, mulți dintre poeții/scriitorii români și-au rafinat instrumentarul pînă la a obține străluciri, poate, de neatîns altminteri. În plus, lucru extrem de important, și-au asumat Speranța, aș zice. Regimul era/putea fi dușmanul absolut vinovat de toate relele și neîmplinirile, iar literatura subtilă promitea, de multe ori cifrat, dar nu și indescifrabil, eliberări. Chiar construia și susținea libertăți interioare, scăpate mereu, de-a lungul istoriei umane, de sub vreme. Când regimul se proclamă al libertăților, scriitorul se descoperă inutil, deși libertățile unui regim (ale oricărui regim) sînt mereu incomplete, parțiale, mincinoase. Oricum, el, scriitorul, nu mai poate concentra în jurul său mulțimi însetate de speranță, de vreme ce toate speranțele sînt „slobozite“ în discursuri oficiale insistente.

Ma Blandiana

Paradoxul e numit de Saul Bellow, de pildă, care la un simpozion despre *dezidența interioară* (concept lansat de Norman Manea, după lectura unei scrisori din închisoare a lui Havel) spunea: „În Est, erați arestați și închiși fiindcă dădeți glas opiniilor voastre, în vreme ce în Vest, poți face cîte declarații revoluționare poțeste și nu te ceartă nimeni, dar nici nu te bagă în seamă. Aici nu erau pedepse și de aceea nici seriozitate nu e. Libertatea, prin urmare, e un soi de glumă“.

Roman egografic, *Sertarul...* stă sub semnul înțelegerii ca salvare a ființei: „Vreau să înțeleg de ce lucrurile sunt așa cum sunt. Curiozitate ontologică și istorică în egală măsură, curiozitate de care simt că îmi depinde viața, nu numai pentru că printre lucrurile acestea mă număr și eu, ci și pentru că fac parte, sau mi se pare că fac parte, dintre acele ființe care nu pot fi strivite decât de lucrurile pe care nu le înțeleg“. Este printre puținele – dacă nu cumva chiar singura carte apărută atunci, dar și în vremea din urmă – care nu-și arogă îndoielnicul drept de a judeca Istoria de pe pozițiile unei autorități axiomatice, ci alege orgoliul suprem al efortului de a înțelege, păstrînd distanță egală de toate semnalele lumii. Multipla punere în abis – autoarea se „ficționează“ pe sine însăși în pagini de roman al romanului, analizîndu-și lucid și inteligent demersul, sub bănuiala existenței unei ficțiuni cosmice, a unui „complot universal“ cum ar spune Umberto Eco, creează un personaj-autor (*alter ego*) care la rîndu-i creează alte personaje, acestea, de la un punct încolo, rebele, de nestăpînit, și așa mai departe – trimite la structura labirintică a lumii, ispită eternă pentru o minte scormonitoare, dar și, mai ales, la iluzoria ruptură dintre a fi și a privi. Condiția de martor nu este și nu poate fi absolută, ea nu absolvă automat privitorul de „răspunderea limitată“, aș zice: „Nu e nimic mai fals decât să-ți închipui că stai și privești de pe mal, cînd de fapt curgi o dată cu apa“. Pionul este mutat/înaintează în pași minori

pe tabla de șah și, cîteodată, poate deveni regină, adică poate face orice dorește, însă, amendament esențial, întotdeauna în marginile unor reguli pre-existente. Oricît de largă ar fi perspectiva la un moment dat, rămîne loc pentru alta și mai cuprinzătoare.

Lațul lentilelor succesive nu aberează decât arareori pînă la grotesc și caricatură datele „realului“, cel mai adesea mulțumindu-se să înregistreze, în alunecări subtile de sens, desenul din covor. Urzeala romanescă simfonizează provizoriu culorile/petele fără să se instaleze într-o armonie definitivă. Ca o Penelopă, face și desface textura fiindcă înțelegerea înseamnă mișcare, tatonare, neodihnă, revenire îmbogățită pe același drum. Ambiguitatea e suverană. „De altfel, orice spun, cea mai neînsemnată afirmație, se dovedește, în același timp și în egală măsură, adevărată și falsă, iar această dedublare, departe de a contribui la lărgirea limitelor universului meu, le anchilozează într-o indecizie ambiguă, amînătoare“. Indecizie și amînare savurate, de altminteri, în largi ocoluri analitice, cadențate muzical. „Infirmitatea prozei“ este protezată metaforal. Romanul Anei Blandiana este un poem care își asociază „disponibilitățile cotidiene și omenești ale epicii“. Regimul prozastic impune ca instrument predilect comparația, și Ana Blandiana dovedește inepuizabile resurse în a contrapune stărilor abstracte carnea concretului expresiv („De cîte ori o privește și alunecă brusc ca pe o coajă de banană în ochii ei“).

Însă realitatea, tot mai „stilizată“ pe cont propriu, își pierde răbdarea și „semnifică singură“, independent de textul care o oglindește. Echilibrul nu poate fi restabilit decât prin metaforă, al cărei vâl încă mai poate împrumuta cuvîntului un sens ordonator: „Poți să uiți lipsa de rost în lumea dată inventînd o altă lume, al cărei singur rost ești tu“. La nivelul formei, ro-

(continuare în pag. 9)

IRINA PETRAS

Poeme de Ana Blandiana

Gâturi superbe

Gâturi superbe
ca niște șerpi lunecoși
împletindu-se,
Rozete de trupuri cu blană de piatră,
Coloane sau trunchiuri,
Păsări cu patru, șase sau chiar opt labe,
Fiare înaripate cu pene de metal,
Savante confuzii
între regnuri,
specii,
stări de agregare
Amestecate anume și incompatibile
În timpul lățindu-se ca o pată de petrol
Pe suprafața limpede a eternității.

Întrebarea

Asemenea fântânilor
Care își dau drumul
Cu cât le ceri mai multă apă
Și cu cât dau au mai mult de dat
Am vrut să fiu,
Am crezut că sunt.

Dar dacă ceea ce izvorăște
Atât de limpede
Și de neoprit
Sunt lacrimi,
Cine e ochiul
Și, mai ales, ce vede?

E noaptea

E noaptea în care clopotnițele iau foc
De la dangătul clopotelor
Fluturând ca niște mari flăcări când pier.
Glorie, glorie care se-ncheie,
Sunet și vuiet, scânteie
Și scapăt,
Lumină lină ce se consumă
Și se face scrum.
Pe pământ și în cer
E noaptea-soroc
În care totul se ia de la capăt:
Du-mă
Acum.

Câteva puncte

Fericirea este asemenea
Unui tablou pointillist –
Mici puncte colorate
Fără legătură între ele,
Uneori reușind să însemne ceva,
Alteori nu,
Reușind să transmită
Doar fiorul unei întrebări
Incomplete
Căreia nu știi ce să-i răspunzi
Pentru că nu înțelegi ce întrebă,
Nu înțelegi decât intensitatea întrebării
Căreia îi lipsesc câteva puncte...

Rugăciune

Principiu al tuturor lucrurilor,
Loc geometric al golului
Ce se cere umplut
Pentru a deveni;
Cale pe care se intră
Într-un loc neexistând
Decât în măsura rostirii;
Lasă să cadă
Din gura ta sfântă
Silabele,
Lasă-le să mă pătrundă,
Să mă însămânțeze,
Fă-mă să rodesc plante-răspunsuri
Din care să crească
Înspre tăcerea supremă
Arbori de sunete
De unde toamna să scuture sensuri...

Frunze de laur

Mestec de dragul tău frunze de laur amare
În stare
Să facă lumea să se rotească
În spațiu și timp,
Să dispară,
Singură mă otrăvesc
și mă schimb,
Mestec și bolborosesc
verbe străine, lehuze
De înțelesuri care-mi curg ca o spumă murdară
Pe buze
Fără să știu
La ce-a folosit c-am ghicit
În propriile mele măruntaie de vină
Mereu:
Zeu, zeu, zeu,
Lumină, lumină.

Ocean

Ocean bătrân ca o clepsidră
Nemaîntoarsă de milenii,
Doar norii reușind să urce
Și să-l transforme alb în cer,
Cu mari nămeți cărunți în valuri
Dedate visului și lenii
Și totuși vii, curgând din timpul
Rămas, deși trecut, mister.

Ocean bătrân de-o oboseală
Numită simplu nemurire
Cine
Te mișcă pe același loc,
Te blestemă să fugi de-a pururi
De tine însuși întru tine
Când clătinat din viață-n viață
Pendulul morții-i un noroc?

O, lasă-mi leșu-ntins pe plaja
Sfârșitului, ca să rămân
Martor de-apoi nehotărârii-ți
Leagăn etern, ocean bătrân!

Înscenarea lumii ficionale

Romanul Anei Blandiana *Sertarul cu aplauze*, apărut în 1992 și reeditat în 2002, este în chip evident unul dintre textele care fac parte din celebra și mult așteptată (în 1990) „literatură de sertar“, ce urma să iasă la lumină în primii ani de la începutul deceniului al nouălea. Aproape exclusiv insurgentă politic, în detrimentul literarității, aceasta dezamăgea însă, în mare parte a ei, prin calitatea incertă și pur resentimentară a scriiturii. Cartea Anei Blandiana scapă însă, în chip fericit, unei astfel de zone vulgare. Chiar și din perspectiva unui deceniu și jumătate de „uzură“, precum și din aceea a gustului critic al timpului contemporan, orgolios, pretențios, foarte psihoistoric și critifictionist, *Sertarul cu aplauze* e un succes. Conform unei notițe auctoriale din finalul textului, romanul este scris la Comana, între 1983 și 1989, în afară de ultimul capitol, redactat în martie 1991. Este evident faptul că, datorită conținutului ce debordează în evenimente și comentarii ținând de realitatea regimului opresiv comunist de până în 1989, cartea ar fi avut șanse nule de apariție în epoca scrierii ei, ba chiar și-ar fi periclitat, în chip incontestabil, autorul.

Sertarul cu aplauze e un roman al fugii. Ca idee obsesivă ce marchează imaginarul, fuga, văzută ca și act de lașitate, ca și semn al învinsului, face obiectul majorității teoretizărilor din paginile cărții. Teza este exprimată explicit prin vocea unui personaj: „Faptul că fuga este o constantă a istoriei nu o împiedică însă să fie un semn de înfrângere. În pofida opiniei comune, ea aduce rareori salvarea care se așteaptă de la ea. Mult mai adesea, și într-un sens mult mai profund, ea este o *ars moriendi*, o artă a părăsirii vieții. Și în cazurile radicale, ea îmbracă într-adevăr forma sinuciderii. În acest sens, și numai în acest sens, ea este și o eliberare“. În esență, romanul reia o sumă de tradiții de sorginte interbelică: a relativizării viziunii epice prin tehnici ale fluxului conștiinței, a personajului intelectual (un antierou prin excelență, supus formelor tranzitorii ale lumii și devenit prin aceasta un cumul de reacții, consemnate narativ) și a discuțiilor de idei. Construcția romanescă îmbină astfel o cale regală a prozei, subiectivistă, de nuanță existențialistă uneori, cu o formulă suprarealistă, onirică, pregnant simbolică (aceasta din urmă e de descoperit în finalul cărții și e ivită acolo din necesități de deschidere a textului către ilimitatul interpretării, în maniera teoretizată de Eco). În egală măsură, tehnica narativă, venită din modernismul târziu și curtată extrem în postmodernitatea epică, este cea a „palimpsestului la vedere“, a împletirii unor discursuri paralele (aici, în număr de trei), care se nasc și se condiționează reciproc. Unul dintre ele, în chip cu totul textualist, este cel al autorului (autoarei!) însuși, ce face, în paralel cu derularea romanului, jurnalul său (al cărții, adică). E înglobat astfel, într-unul și același corpus, ceea ce, la un Liviu Rebreanu de pildă, reprezenta două „planete“ textuale radical diferite. Acest „jurnal“ oferă chiar

o schemă, flagrant structuralistă, a celor trei fluxuri discursive care constituie substanța epică a cărții. Astfel, primul dintre ele este discursul interior al personajului central, scris la persoana întâi, extrem subiectivizat. Cel de-al doilea este discursul „exterior“, auctorial, obiectivat și elaborat la persoana a treia și la timpul imperfect, reprezentând „cel mai literar“ (după cum declară însăși autoarea) dintre cele trei fluxuri. Lui i se adaugă din când în când, ca accesorii la firul roșu al subiectului, fragmente de discurs delator, cumva în maniera *Orgoliilor* lui Buzura. În sfârșit, a treia falie textuală e reprezentată prin confesiunea, redactată din nou la persoana întâi, a unui narator-autor ce umple cu realitate nedisimulată și antifictională lumea romanului.

Trama ocupă un loc secundar, în favoarea desfășurării situațiilor psihologice. Astfel, scena de deschidere a romanului prezintă personajul central al cărții, Alexandru Șerban, un scriitor de succes într-un regim totalitar românesc, asupra căruia aparatul

represiv nu întârzie să-și declanșeze presiunile. Într-o desfășurare halucinantă prin nuanțele sale kafkiene, o petrecere privată din locuința scriitorului este invadată de trei personaje care instituie un regim al terorii și arbitrarului asupra grupului de intelectuali prezenți. Ei sunt smulși brutal dintr-o serie de discuții purtate tocmai asupra conceptelor de libertate, etică istorică și dialectică a culturii. Scena prilejuiește o primă întâlnire cu (și descriere de) forme ale fugii, începând cu modelul *lașității*, ca fugă în sine, presupus metafizică, și până la fuga *de facto*, fizică, prin care Șerban se opune dezagregării interioare pe care acceptarea sub orice formă a intruziunii ar produce-o în structura sa internă.

Invitat, împreună cu alți doi colegi, la o serie de conferințe într-o instituție necunoscută (o fostă mănăstire devenită stabiliment de „reeducare“, după cum vor constata), personajul e reținut pentru o perioadă indefinibilă într-o celulă a spitalului, unde va experimenta noi forme ale retragerii din fața agresiunii. Perioada se constituie într-o a doua etapă a inițierii. Asaltat de discursul

surile alunecos mefistofelice ale doctorului Bentan și de avansurile subtile ale psiholoagei Sabina, sub controlul permanent (deși obscur, mereu bănuț doar) al tovarășei Mardare, șefa stabilimentului, Alexandru Șerban își păstrează cu eforturi mari raționalitatea. Episodul conține în sine scena și simbolul ce dau titlul cărții. Sertarul cu aplauze (de fapt, cu benzi înregistrate cu diferite tipuri de aplauze, într-o sofisticată axiologie a actului respectiv) și pacienții instituției, deveniți automate de produs aplauze la comandă, descriu în fond alegoria conformismului la teroare și a dezumanizării extreme, în maniera Orwelliană din 1984. O alegorie rezolvată oniric prin tentativa de evadare a lui Șerban, care sfârșește prin a descoperi, în afara porților spitalului, o mare de *aplau-diști* prin nimic deosebiți de cei dinăuntru – o farsă tragică de proporții, comentată de către personaj cu halucinantă stupefacție. Demolarea bisericii din perimetrul complexului devine astfel o efigie foarte transparentă a mutației ontologice din esența acestei lumi „pe dos“. Ea înlocuiește verticalitatea metafizică, salvatoare, cu orizontalitatea conformistă, ieșind astfel din imperiul Adevărului etern și intrând în cel al istoriei mortificante. Al treilea loc de refugiu al personajului este bordeiul ascetic de la Plai, pe malul Dunării, într-un paradis arid, în vecinătatea unei uriașe podgorii interzise. Alături de arheologul Tudor Țârnea, care administrează, împreună cu un grup de studenți, săpăturile din incinta unei vechi cetăți bizantine de pe o insulă dunăreană, Șerban pare a eluda realitatea, refugiindu-se în contemplații, în discuții de idei, în călătorii fantasmice în istorie și, mai presus de toate, în scrierea propriei cărți. Aceasta pare a căpăta valoarea unui *codex aureus* consolator, dar și protegiitor în egală măsură. Cartea devine o rațiune de a fi, un model compensator al universului brutal din afara ființei. Iluzoriul paradis se destramă, însă, prin intruziunea totalitară a acelorași trei personaje malefice din incipitul romanului, care desființează normele fragile ale edificiului gracil de liniște și ard paginile manuscrisului, sub ochii increduli ai scriitorului. Romanul își închide universul scufundându-l suprarealist sub diluviul murdar al unei Dunări mitice revărsate. Acest pasaj final topește într-un oniric vortex comun și cele trei falii discursive, iar *scriitoarea* însăși își întâlnește *personajul*, coborând amândoi, damnați, sub ape.

Unul dintre capitolele cărții (al douăzecilea), cel mai scurt, reprezentat prin două catrene, poate funcționa ca și *motto* generic, pe care romanul îl urmează cu fidelitate. Căci, pare a crede autoarea, într-un univers totalitar, concentraționar, „Orice zbor e o fugă, / orice fugă o-nfrângere“. Roman al fugii, așadar, *Sertarul cu aplauze* îi aduce aminte lectorului despre capcanele tragice ale istoriei, dar și despre formele fluide ale umanului confruntat cu sine însuși într-o periculoasă cursă, pe muchie, a descoperirii propriilor eșecuri.

CĂLIN TEUȚIȘAN

Despre libertatea de a trece

(urmare din pag. 6)

manul-poem al Anei Blandiana experimentează – mărturisit, de altminteri – instrumentarul noului roman, de pildă, polifonia infinit expresivă a romanului modern, în general. Ca orice construcție omenească, nu are un punct de sprijin, ci își alege unul. *Plaiul* ca centru, ca răscruce în care se întretaie planurile cărții, are mai multe avantaje; pe de-o parte, mioritic, să spunem, de acolo pot fi mitizate „ca-ntr-o poveste” conturile unei realități confuze. Înșulă, cetate, refugiu, *Plaiul* poate convoca, în colocvii subtile, trecutul, istoria, Timpul însuși. Pe de altă parte, sub semnul lui se pot petrece întâlniri faustice, poate fi interogată ființa și limitele ei. În aceeași zonă e posibilă și căderea în primar pentru o mai netă cântărire a pojghiței civilizate. Cum totul are un corresponsent în negativ – plusul și minusul pierzându-și, de fapt, sensul valoric, axiologic –, *Plaiul* își are perechea în penitenciar. Relația fundamentală demontată de Ana Blandiana este aceea, mereu reversibilă, dintre autor și personaj, în fond cele două fețe ale fiecărei ființe. Fiecare este victima propriei urzeli și a unei urzeli superioare, în egală și greu, imposibil de delimitat, măsură. Granița e înșelătoare la nivel de individ, de grup, de popor. Cantitatea de realitate, de existență se stabilește, la cele trei niveluri, prin raport de directă proporționalitate cu cantitatea de opunere, de luciditate cheltuită. Oponere dinamică, nesfârșită, niciodată sinonimă cu o victorie. Sistemul – oricare ar fi el – este constrângător – sustragerea de sub apăsarea lui, o iluzie, salvarea unică – starea de veghe, efortul de a înțelege, de a dubla personajul cu autorul. Cu alte cuvinte, stăruința în a găsi/imagina contextul imediat și cele de fundal istoric ale actelor trăite/suportate. Totul are, atunci, aparența și eficiența unei lecții cu încărcătură simbolică, aplicabilă la suprafețe tot mai întinse. Reacția scriitorului Alexandru Șerban la invazia insolentă a celor trei – scenă de un grotesc halucinant, coșmarec – nu e accidentală. Felul său de a fi îl predestinează „fugii”. Asistă, redus la transparentă, la „parada maculării” sale, la „scurtul curs de istorie a mizeriei”, se revoltă palid, mereu în limitele bunului-simț înăscut, și fuge pentru a rezista „pitit sub munți”, cum ar spune G. Călinescu. În câteva rînduri, întâmplarea e transferată la scara întregului popor. Un personaj sau altul enunță observații asupra psihologiei poporului român în limita celor deja consemnate de la D. Drăghicescu și Constantin Rădulescu-Motru pînă la Cioran, cel din *Schimbarea la față...*, să zicem. Nuanțele fine propuse de Ana Blandiana nu schimbă esențial portretul. „Românii sunt poporul cel mai supus, cel mai de nerăscultat, nu pentru că se lasă dominați de ideile celor ce-i stăpînesc, ci dimpotrivă, pentru că nici o ideologie nu-i seduce, nici chiar revolta, care e întotdeauna o ideologie [...] românul este nu numai incapabil de fanatism, ci, mai mult, fanatismul îi repugnă și – mai mult chiar – i se pare ridicol și îi-trezește hazul; pe de altă parte, pentru că teroarea, care pare, văzută din afară, insuportabilă, ricoșează în reali-

tate pe suprafața alunecoasă a ironiei populare, nereușind să pătrundă în interior, nereușind să realizeze o presiune interioară pe măsura grozăviei ei istorice [...]. Astfel se ajunge la paradoxala situație în care un popor care nu poate fi manipulat, poate fi totuși guvernat cu ușurință”. Lipsiți de vocația luptei, singuri și străini, altfel decât cei din jur, „prin poziția lor geografică, prin datele lor istorice, ei nu sunt făcuți să intre în marea luptă a istoriei, pentru că, de orice parte ar lupta, ar fi alături de dușmani, împotriva propriilor lor interese” (vezi și seducătoarea interpretare a lui Făt-Frumos).

Scrisă între 1983 și 1989, completată cu un ultim capitol în martie 1991, cartea are la îndemînă lentile și mai puternice. Calitățile ineficiente, în planul istoric imediat, ale românilor capătă o altă greutate în durata lungă a istoriei. Revoluționarii, „cei care au curajul sau nebunia de a prefera fugii de realitate tentativa de a o schimba”, cei mai mulți nu reușesc, sunt înfrinți și sunt numiți eroi, martiri. Cîte unul învinge și i se spune tiran. „Realității nu-i place să fie schimbată.” Firește, fuga e o înfrîngere, nici ironia nu e victorie, însă amîndouă devin imponderabile o dată cu constatarea că lumea întreagă e un penitenciar al cărui obiectiv este înfrîngerea na-

turii. Artificialul, contrafacerea, copia, falsul se propagă asemenea unei plăgi implacabile. Nimic nu mai este, totul pare. Chiar dacă regimurile totalitare dețin supremația, demonstrația este valabilă la scară mondială. În urzeala nocivă a aparenței care se dă drept realitate, ironia, bășcălia, detașarea de propria tragedie sînt, poate, unica armă la îndemînă și înțelepciunea este de partea românilor. Poate, fiindcă și de data aceasta oglindirea e dublă și de semn contrar: „Bășcălia nu e viața și cu atît mai puțin nemurirea”, dar „Un om lovit care continuă să ridă de cel ce-l lovește este, chiar dacă risul și lovitura îl costă viața, un neînvins, stăpînul unei – chiar dacă scurte – victorii”.

Problematică, interogativă, cartea Anei Blandiana obligă la dialog, meditație, confruntare. Ea probează, totodată, egalitatea cu sine, intransigența unei inteligențe verticale și nuanțate, vremelnic și cu totul nesemnificativ înstrăinată în naivități manicheiste de tip activist. Pariez, din nou, pe această „carte despre curaj sau despre revoltă”, care mi se pare mai importantă decît curajul sau decît revolta, fiindcă în miezul ei germinează înțelegerea și, deci, viața mai este încă posibilă.

Geografie culinară

Mircea Muthu

Este oare posibilă – se întreba Bogdan „Bogdanov în *Homo Balkanicus* – o abordare credibilă a culturii hranei balcanice? Că bucătăria e un aspect fundamental în orice cultură și că, extrapolând, geografia culinară face parte integrantă din geografia generală e un fapt dovedit prin examinarea, fie și de suprafață, a preferințelor pentru anumite legume, fructe, condimente ș.a., ca și pentru modalitățile de preparare ale acestora. Obiceiul de a prăji alimentele, după model oriental, introducerea legumelor la cuptor ca să se „nădușească“, așa cum scrie Kogălniceanu în excelenta sa carte de bucate, umpluturile de tot felul pe bază de carne măcinată, ghiveciurile din care nu lipsesc fasolea albă și linte, coabitarea pastramei cu ghiudemul dar și cu cârnatul de porc etc. – toate acestea particularizează, gastronomic vorbind, un areal alcătuit în principal din trei straturi bine sedimentate la focul cuptorului. Etnologia desprinde astfel „tradiția culinară a Imperiului Otoman, ea însăși fiind marcată de tradițiile bizantine aplicate peste vechiul fond rural autohton“ (Marianne Mesnil în „Martor“, 2001, nr. 6). Ciorba, cafeaua turcească, patiseria cu multă cremă și zaharicale alcătuiesc veritabile constante în topul preferințelor, e adevărat, cu accente diferite repartizate: dovleceii umpluți bunăoară sunt aseasonați cu ulei de măsline (în Grecia și, mai larg, în spațiul mediteranean), fiind garnisiți cu iaurt (în Bulgaria) și cu smântână (în România). Concepția sud-est europeanului despre recompensele materiale ale vieții – aici incluzându-se, firește, și mâncarea – se reflectă în ample descrieri sau enumerări ce specifică și imaginarul popular sau modern al zonei. Peregrinul Constantin Dapontes elogia, în excelentul său *Canon* (1778), vinurile de Samos și Cipru, fisticul de Alep, smochinele Smirnei, merele de la Moldova, pas-trama din Cezareea, icrele afumate ale Vidinului, mierea și brânzeturile din Valahia, ele alcătuiind „un corn al abundenței din care conștiința ortodoxă – sublinia Kitromilides – se înfruptă în zilele de sărbătoare“. Și nu numai, aș adăuga, de vreme ce mese mai frugale fac și ele obiectul na-

rațiunilor sud-estice. Ceapa face casă bună cu măslina, după cum telemeaua turcească, brânza iute de capră bulgărească și cașul din Carpați se bucură de aceeași atenție ca plantele, respectiv legumele și fructele. O descriere narativizată, sumativă oarecum este *Poricologos*-ul bizantin ce a cunoscut o versiune neogrească – punct de plecare pentru versiunile românești, una dintre acestea (*Judecata strugurelui*) fiind prelucrată de către Anton Pann în *Povestea pomelor*. De altfel, varianta românească a cunoscutei alegorii bizantine (ce condamnă, în subsidiar, delațiunea și beția) datând din 1773, copiată în 1810 și reprodusă de Moses Gaster în *Chrestomație română* (1891) etalase deja roadele pământului în limbajul savuros al timpului și al locului de adopțiune: „preaslăvita gutuie“, „mărul era logofăt mare“, „vișina era cămăraș mare“, „starița linte“, „piersica de la Persida“ ș.a. Pann amplifică „lista de bucate“, oferind-ne o caracterologie sui-generis după normele înscenării dramatice: „Mazărea, Năutul, cuvioasa Linte, /Care totdeauna e la mulți în cinste;/ Bobul, stingătorul de orce duhoare,/ Postnica Fasole, cea prea umflătoare;/ Am și prea cinstitul verdul Castravete,/ Agreșele, cum și Coacăzele fete,/ Și ghebosul Roșcov, cel supus poruncii;/ Cu Smochina care lesne-mpacă pruncii;/ Am și pe Curmau cea în sâmbur tare,/ Cum și pe Castana cea cea cu mizul mare;/ Am și pe Stafida, soru-mea cea mică...“ etc. Conclavul legumelor și al fructelor autohtone și exotice se încheie cu „judecarea strugurelui“ într-un text ce, dincolo de tonalitatea burlescă, își păstrează și calitatea de *aide-mémoire* într-o virtuală istorie de gastronomie balcanică. Oricum, bucătăria face și din scriitorul modern un devot al descrierii, prelungită parcă din relatările călătorului Evlija Celebi (secolul al XVII-lea) sau din cele ale lui Dapontes. Iată, de pildă, târgul policrom și abundent – veritabilă antecameră a *kief*-ului ca atare – în *Sfârșit de veac în București*, unde naratorul înregistrează cu toate simțurile în alertă: „maldăre de dovlecei cu floarea galbenă, fragedă și neruptă; morcovii lemnoși și cărămizii, cartofii cu miros de pământ;

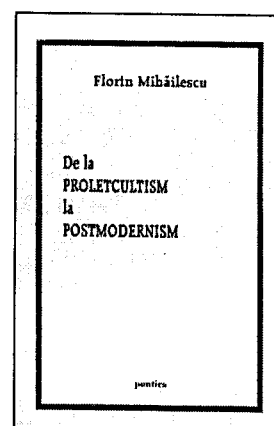
verze înfioiate, tigelite pe frunze cu picături de rouă; cireșe sticloase; crapi cu buțile pline de icre, cu aramă pe solzi și cercuri roșii împrejurul ochilor; linii pământii cu o mireasmă de iaz; plevușcă bună de ciorbă, bibani de saramură...“ etc. Poezia frustă a naturilor moarte și, în același timp, comestibile nu ocolește, cum se vede, peștele ce ornează și masa din *Princepele*: „...așteptau farfuria cu pastramă și icre tes-cuite, era cârnați de zalhana și ghiudem cu mirodenii, nisetrul zăcea în porcelan cu ochi sticloși, alături de cegă și păstrugă, de păstrăvi, țipari, luchii și știuci“. Amintindu-ne de un alt reper bizantin în materie (*Opsarologos*), peștele este prezent și la festin și în prânzul modest al clericului sau al soldatului. Desigur, preferințele se îndreaptă spre ospetele princiare, unele de-a dreptul homerice. La un Stanev, Sadoveanu ori Kazantzakis copioasele enumerări în care se amestecă felurite preparate au darul, pe de o parte, de a spațializa narrațiunea echilibrând ponderea oralității diseminată în istorisire, fie că este istorică, mitologică, psihologică etc.; e, pe de alta, percepția lumii în ipostaza coplesitoare sale materialități. *Kief*-ul nu poate exista aici în absența meniurilor cosmopolite – pandant, desigur, al multilingvismului balcanic. Tot în *Princepele* cutare personaj „terminase cu gustatul păstrăvilor, apucase să încerce ghiveciul cu un gust parșiv de leuștean și de tarhon, cu amestecuri ciudate de piper și de ananas, după moda grecească, țelină și cartofi și o mazăre dulce, ținută în oțet mai multă vreme“. Asemenea eșantioane, decupate din relatările de călătorie dar și din imaginarul de ieri și de azi al sud-est europeanului ar completa cu siguranță examenul etnologic și, în același timp, ar contribui la circumscrierea mentalităților paralele și complementare. Inventariate și juxtapuse pentru a li se extrage constantele, ca să nu zic invarianții, „listele de bucate“ ca acelea de mai sus alcătuiesc o altă față – pe dimensiunea „culturii hranei“ – a omului din Sud-Est, creștin ori musulman, orășean sau țăran, trăitor la munte sau pe litoral.

Adrian Lustig,
Poker și alte două comedii,
București,
Ed. Compania, 2003

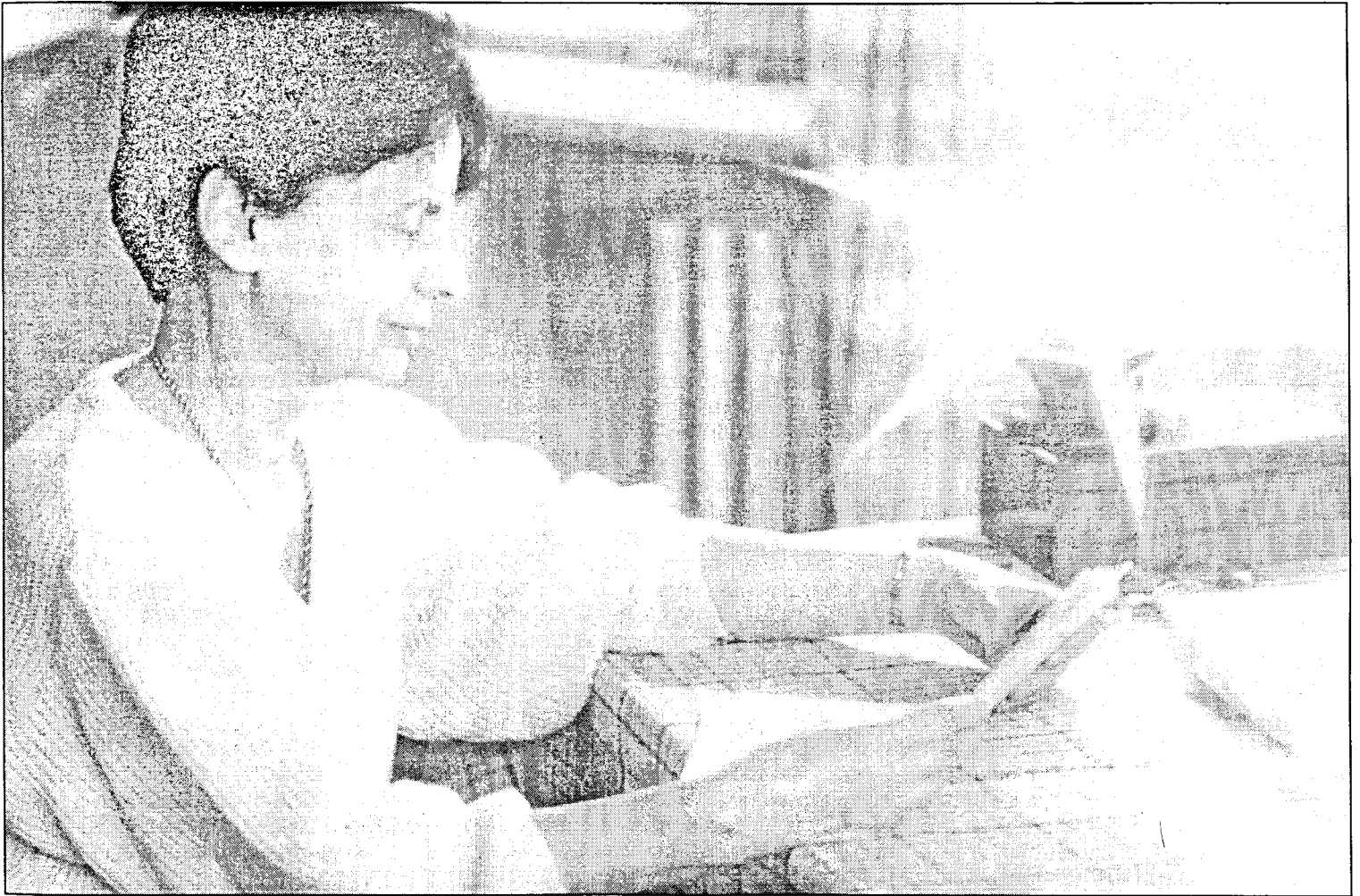
Adrian Majuru,
*Bucureștii mahalalelor sau
periferia ca mod de existență*,
București,
Ed. Compania, 2003

Florin Mihailescu,
De la proletcultism la postmodernism,
Constanța,
Ed. Pontica, 2002

Prietenii, medalii cu două fețe

2.3. Prietenii statornice

Amintire

[fragment, unui prieten]

În culoare crepusculară
pe etajere apun
volumele-n aur și brun.
La țări te gândești, ce-ai străbătut,
la chipul și la veșmântul
unor femei pe cari iar le-ai pierdut.
Și știi dintr-o dată: aceasta a fost.
Și te ridici și-n față vezi spaima,
figura și taina
unor ani ce-au trecut.

RAINER MARIA RILKE
(traducere de LUCIAN BLAGA)

Revin, după o pauză de câteva săptămâni, „în tinda lui Dumnezeu“, cum denu-mea R.M. Rilke Elveția*. Datorită prietenilor mei, Rolf și Helga Marti, până în '89 am revenit de câteva ori în Elveția, cea de a doua patrie a mea. Dar și după 1989.

După 1982 s-au produs schimbări în familia noastră, diverse. În 1983, a dispă-

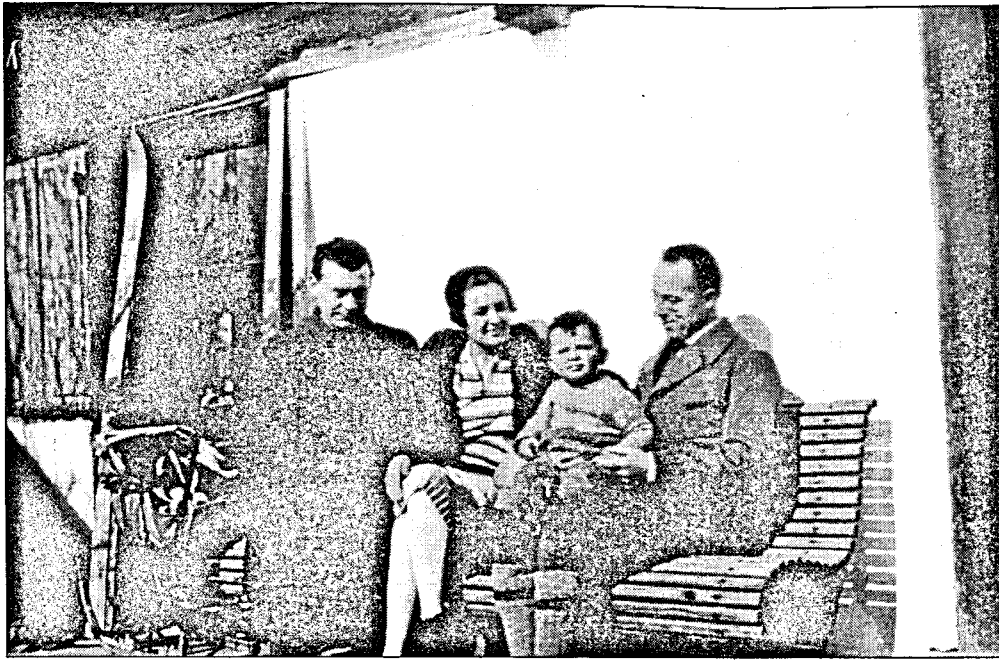
* Vezi *Izvoade*, Ed. Humanitas, 2002, p. 191, 223.

rut Mama mea. Era bolnavă din 1968 și prognoza doctorului nostru, Al. Ciplea (un medic de familie în sensul cel mai corect al termenului), era proastă și s-a adevărit. Ultimul meu „contact real“ cu ea a avut loc în vara 1975, când am mai comunicat câteva clipe cu ea, cea adevărată. Eram într-un grup, aici la București, ședea în fața mea într-un fotoliu. Vorbea, cred, franțuzește și se simțea probabil la Paris, nu știu, nu prea știa cine suntem. Deodată s-a uitat la mine cu o privire foarte limpede și inteligentă (privirea ei de altădată) și mi-a pus următoarea întrebare: „Dorli, să-mi spui tu acum, voi, cei în viață, ce mai faceți?“. Cei ce citesc această întâmplare să închidă ochii și să mediteze puțin asupra acestei cutremurătoare întrebări. N-am apucat să-i răspund, pentru că ea a dispărut din nou în lumea ei. Pentru totdeauna.

În decembrie 1983, s-a căsătorit Tudorel cu Odette și a plecat din casa noastră. Cred că m-am adaptat greu, cu toate că nu am fost niciodată o „mamă posesivă“. Chiar am alergat față de asemenea comportamente la mame de băieți (probabil

din cauza primei mele soacre). Totuși, „tranziția“ a durat câteva luni, îi dădeam deplasat de des telefon să văd ce face. Cu timpul, asta a trecut. Acum dă el telefon... și mă bucur ca de-un dar.

În 1984, se împlineau doi ani de la călătoria mea, cu ambii copii, în Elveția. Dar aproape fiecare călătorie a avut ceva special. Cea din 1984, pregătită încet, încă din ianuarie (trebuia să parcurgem aceleași etape) a fost pentru mine personal **instructivă**. Pentru **trecut** și pentru **prezentul** de atunci. Încă din gară am plecat tulburată (călătoream cu trenul, cu vagon de dormit, singură, ceea ce era plăcut). Ceva, în ultimele momente, în „tonul“ lui Tudorel, m-a întristat cumplit. La nici una din granițe nu am avut nici un fel de controale (bagajul meu, ca întotdeauna, era foarte mic și nu „invita“ la controale). Și, la prânz, mă aflam în gara din Viena. Am colindat prin gară și pe străzile din jur. Eram abătută și nu aveam energia să mă sui într-un tramvai și să mă opresc direct la Kunsthistorisches Museum. Apoi am vrut să-mi iau un loc în cușetă, în trenul spre Elveția, dar cal-

Lucian și Cornelia Blaga, Rolf și Hugo Marti. Elveția, prin 1929-1930.

culatorul de la ghișeu era deja închis. Mi s-a spus să încerc în tren. Am învățat însă că totul la ei era informatizat. În vagonul cușetă m-am interesat dacă mai existau locuri libere. Existau. Un turist mai tânăr, de limbă germană, m-a întrebat dacă sunt din „Europa de Est“. S-a explicat. Era filolog, iar eu utilizasem o expresie oarecum greșit. Tipică pentru Europa de Est, zicea el. Iar am învățat ceva. Știam, de altfel, din experiența mea profesională, că germana din R.D.G. era neplăcută și greoaie. De aceea, evitam în mod sistematic publicațiile din R.D.G. În zori, treceam granița Elveției. La Zürich am schimbat trenul. Încă o oră și un sfert, și mă aflam la Berna. Rolf mă aștepta pe peron. M-a dus la mașina lui, care era nouă, un Nissan, o mașină „inteligentă“. Nu pornea dacă nu-ți puneai centura. Am mai învățat ceva! În mașină mi-a explicat că voi locui într-un hotel, lângă ei, la două stații de tramvai, și că micul dejun îl voi lua la Mama lui, iar cina la ei. În primul moment am fost mirată. Mai târziu, mi-am dat seama că prietenii mei au fost înțelepți! Dispuneam de o libertate totală de mișcare și de organizare a timpului meu liber. Poate exact acesta era lucrul de care aveam cea mai mare nevoie în momentul acela, să nu mai dau socoteală nimănui de ceea ce fac. Să nu am un program impus. Am constatat atunci că asta e una din plăcerile cele mai mari ale unei călătorii. Un fel de singurătate. O mică fericire, cum ar spune Marta P. Dar mi-au trebuit câteva zile ca să încep să gust această fericire, zile în care am fost încă destul de depresivă (ceea ce nu-i în obiceiul meu). La noi în țară, „constrângerile“ se înmulțeau mereu și viața era tot mai grea, mai ales pentru o familie obișnuită. Mult mai târziu, prietena mea din Viena, Eva, mi-a explicat că în Occident prietenii ți-i găzduiești la hotel (evident, cine poate). La noi în țară, în concedii, mergeam prin sate, la mare sau în Transilvania. Niciodată în ceea ce se numea „case de odihnă“ (care aparțineau unor instituții, majoritatea proprietăți naționalizate). În afară de casa de la Căciulași (inconjurată de un parc și având propria fermă), lângă București, a Academiei, care era un fel de pensiune unde venea puțină lume, ca în familie și la țară. Fusese și ea cândva una din reședințele familiei Ghica. Am vrut întotdeauna să-mi scot co-

pii dintre blocuri și de pe asfalt, să nu devină niște cetățeni înrăiți. De foarte puține ori am fost cu Lilla mică la Brașov, iarna, la hotel, când nu mai era lume multă. Dar, începând din 1982, prețurile deveniseră prohibitive pentru noi.

Pornisem spre Berna cu multe planuri. În primul rând, intenționam să fac din nou o surpriză bătrânilor prieteni ai Tatălui meu. De data aceasta, era o mică expoziție, în fotocopii, a unor scrisori primite de Tata de la intelectuali elvețieni, între 1928-1933, precum și alte documente. Originalele se aflau la Muzeul Literaturii din București. Și această manifestare am pus-o la cale cu Mia Groza. Desigur, aceste scrisori m-au dus apoi spre alți cunoscuți ai Tatei, încă în viață. Mai plecam și documentată în ce privește expozițiile din Elveția. Cea mai fabuloasă mi se părea cea dedicată lui Stravinski, la Muzeul de Artă din Basel. Părinții mei mi-au făcut o ciudată educație muzicală, de pe la patru ani. Nesistematică. Aveam un „gramofon“ cu manivelă și ace de schimb. Câteva discuri cu muzică de Stravinski, mi se povestea despre baletele ruse, Diaghilev, Tamara Karsavina. Din „repertoriu“ mai făceau parte ouvertura „1812“ de Ceaikovski, Mozart, niște piese de Chopin, interpretate la pian de Paderewski. Și altele, chiar și pentru copii. Alături de Bach și Beethoven, Stravinski era o preferință a Tatălui meu. L-a văzut dirijând.

Mai era și o expoziție a lui Eugen Ionescu, de grafică, într-un oraș din Elveția. N-am apucat să mă duc. La întoarcere plănuiam să-l văd, la Viena, pe vărul meu, emigrat, Tit Liviu Blaga, un personaj ciudat, aventurier, incalculabil, fratele verișoarei mele Gigi din Cluj.

Mi-au trebuit zile ca să-mi treacă starea de „depresie“ în care mă aflam încă din Gara de Nord. La hotel am dat însă de „televiziune“ și presă. Prietenii mei elvețieni nu au avut niciodată televizor, nu-și pierdeau vremea. Dar înțelegeau „foamea“ mea pentru „informație“. Seara, când plecam de la ei, râdeau de mine spunându-mi: „Iar te duci la cutia colorată de la hotel“. Noi, în România, nu mai aveam atunci televiziune (două ore, din care una cu Ceaușeștii). Stăteam toată noaptea să văd documentare, mese rotunde, filme (mai rar). Nu prea pricepeam eu ce este cu atâta publicitate, cum avem și noi azi. Dimineața

mă repezeam la ziare, evident la *Neue Zürcher Zeitung* (NZZ, cum zic ei), unul din cele mai bune cotidiene din lume, care apărea de peste 200 de ani, și la *Der Bund*, *Le Monde*.

Diminețile petrecute la micul dejun la bătrâna Dna Marti au fost fabuloase. Găseam masa pusă în frumoasa ei bucătărie. Cred că ea mânca mult mai devreme, căci ședea cu mine și povesteam. Uneori îmi făcea observație, când foloseam greșit o linguriță. Cam așa: „Dragă, dar ești în Europa“. Aveam iar o mamă! Înțelegeam cât contează cum te prezinți, să nu mănânci la masă din hârtie sau să bei din sticlă (chiar dacă o fac americanii bogați, din seriarele pe care le vedem azi la TV). Aviz pentru diverșii noștri „trimiși“!! Contează, acolo! A urmat apoi o poveste, cum ea, ca tânără soție, venită din Norvegia (în 1922), a trebuit să se adapteze unor reguli ușor diferite, pe continent. Mi-a și explicat diferențele. Instructajul l-am transmis fiicei mele, mult mai târziu, când a fost în delegație în Norvegia. I-a prins bine.

Doamna Marti avea atunci 86 de ani. Era pensionară, după o lungă activitate de bibliotecară, pe care a început-o imediat după moartea soțului ei, Hugo Marti, în 1937. Până atunci nu lucrase, iar la moartea lui Marti ea nu dispunea de nici un mijloc de existență (la 39 de ani). A lucrat până târziu, ca să-și facă anii de pensie. Rolf și-a făcut studiile la Politehnica din Zürich, imediat după război, în condiții incredibil de precare. Toate acestea mi le-a povestit în orele pe care le petreceam la ea. Trăia frumos. Și ea, la vârsta ei, era frumoasă, cu ochi albaștri, buni. Cu care părul ei alb, bine îngrijit, se armoniza perfect. Purta culori deschise, palide, cu croială clasică, cum poartă doamnele în vârstă în Occident. Locuința era mică (un living-sufragerie, dormitor, dependințe), dar aranjată cu mult gust, cu mobilă stil, originală. Multe, multe cărți, un birou grațios, discuri, radio. Din living pășeau direct într-o grădină miraculoasă unde obișnuia să-și ia ceaiul după-masa. De multe ori cu mine. Grădina îmi amintea de o poezie a lui Eichendorff, *Der alte Garten*. Doamna Marti se bucura de fiecare clipă trăită. Considera că vârsta ce o avea este un dar și participa, într-o dispoziție pozitivă, la toate evenimentele. N-am auzit-o spunând niciodată „mă simt bătrână“. Se gospodărea singură, ieșea în oraș. Masa o lua în bucătărie, dar și-o așeza întotdeauna frumos. Îmi spunea că trebuie să te respecti și când ești singur. Își putea permite această viață decentă dar foarte măsurată din pensia unui bibliotecar cu studii medii, care și-a început târziu activitatea. Sistemul de pensii e bine reglementat în Elveția, dar destul de strict. Iar pensionarea se face mult mai târziu decât la noi, începând cu vârsta de 65 ani.

Să nu ne mai plângem chiar așa ca avem atât de mulți pensionari, începând din 1990. Știm de ce s-au pensionat mult înainte de termen o serie de persoane. Și, în plus, în momentul când s-a făcut săptămâna de lucru de cinci zile, acestea ar fi trebuit să fie cinci zile întregi (și vinerea), iar vârsta de pensionare trebuia automat împinsă mai departe. Există niște reglementări ale „Biroului internațional al muncii“, de pe lângă ONU, privind numărul total de zile lucrătoare ce trebuie efectuate de un angajat, într-o viață.

În ultimii ani de viață, Dna Marti (a trăit 102 ani) a beneficiat și de un cămin foarte bun, cu îngrijire medicală, pe baza unor cotizații la o societate de asigurări. Desigur, acolo „societatea de asigurări“ nu fuge cu banii deponenților și cetățenii au încredere în ea. Și acolo există infractori, chiar ea mi-a povestit cum i s-au furat o dată, din poșetă, cu dibăcie, banii pentru cadourile de Crăciun.

Ca o mamă, îmi făcea și observații. Să vedeți. Aveam cheile locuinței, ca să nu o deranjez când sosesc. Într-o zi îmi spune: „Știi, mâine n-o să fiu acasă, mă duc în oraș la coafor și cumpărături. Ți las masa pusă. Te descurci tu“. Desigur, m-am descurcat. Masa era frumos așezată, mi-am încălzit apa pentru cafea într-un mic ceainic cu capac. Când am terminat am spălat vasele și le-am pus la loc. În aceeași zi, spre seară, în drum spre Rolf (care stătea la două case), m-am oprit la ea. Foarte drăguță, mi-a mulțumit că am lăsat totul în ordine. Apoi a luat ceainicul de pe aragaz, mirată s-a uitat în el și m-a întrebat: „De ce ai pus atâta apă?“. „Am pus“, zic eu (de fapt nu înțelegeam întrebarea). Ea: „Acum înțeleg de ce economia voastră [a României] merge așa de prost!“. În Elveția oamenii nu sunt risipitori. Ei economisesc resursele de apă potabilă, materiile prime, reciclează tot ce se poate recicla. Am înțeles și am învățat. Începusem chiar atunci să studiez pe străzi sistemul de colectare a sticlelor folosite. Existau niște containere imense în care se aruncau sticlele goale, pe culori. Mi-am notat chiar de pe containere datele statistice, începând de la inițierea sistemului. Le-am și comunicat în țară, într-un memoriu la C.N.S.T. Degeaba! La noi, atunci, problema ambalajelor și a deșeurilor era un dezastru (a deșeurilor mai este și azi!). Nu aveam industrie de ambalaje. Nici servicii de prelucrare a deșeurilor (câte locuri de muncă nu s-ar crea, dar, vorba românului, unde nu-i cap...). Când îmi aduc aminte numai de risipa de lemn pentru acele nenorocite de „navete“ pentru sticle. Sticle pe care nu aveai unde să le returnezi. Și ne văităm acum că se taie păduri. S-au tăiat fără milă, de atunci, de 50-60 de ani, îmi spunea Tudor. Acum tragem ponoasele, cu alunecări de teren și altele. Căci efectele vin în timp, nu imediat. Îmi amintesc că în acea toamnă, întoarsă acasă, era aproape să fiu dată afară de la o ședință la C.N.S.T., unde se discutau sofisticate „baze de date“, după model occidental, iar eu am bombănit *à haute voix* că mai bine ar rezolva munții de navete stricate, din lemn, de la marginea căii ferate (le-am văzut din tren).

Nu știu despre ce să scriu mai întâi, dar poate mai bine le iau la întâmplare, cum s-au și petrecut lucrurile acolo. În presa pe care o „consumam“ zilnic, la hotel și la Rolf, am descoperit că la Berna funcționa un institut ce-și aniversa niște zeci de ani de existență, și anume *Osteuropainstitut*. Din articolele publicate mi-am dat seama că era un institut care studia, de pe poziții foarte critice, țările de dincolo de „cortina de fier“. L-am mai întrebat și pe Rolf, una și alta. Eram foarte curioasă, dar îmi era clar că nu puteam să mă duc să-l vizitez (mai eram și obsedată că sunt urmărită ce fac). Dar, cu acest prilej, institutul organiza în oraș, într-o sală publică, o expoziție de

Lucian și Cornelia Blaga, Rolf și Elsa Marti. Elveția, prin 1929-1930.

icoane ortodoxe. M-am hotărât să mă duc. M-am îmbrăcat frumos, corect, și cu un aer destul de rece am intrat în sala de expoziție. M-am adresat organizatorilor în germană, pe care am remarcat că ei nu o stăpâneau prea bine. Expoziția era organizată de niște sârbi (mulți veneau atunci să lucreze în Elveția). Icoanele... erau pictură de gang, în serie, aproape identice. De fapt, penibile. Păcat. Pe o masă am descoperit însă o serie de albume de artă, luxos editate (gen SKIRA, dar mari). M-am așezat într-un fotoliu să le studiez, am căutat icoane românești. Erau suficiente, dar nu se spunea unde sunt, cui aparțin. Și erau foarte frumoase. Ca și cele rusești. Ieșind, m-am întrebat dacă cineva dintre „oficialii“ noștri a vizitat expoziția. Nu puteam să-i întreb.

*

Scriu cu alte caractere, pentru că aceasta e istorie prezentă.

În primul rând, ieșind de la expoziție mi-am amintit cum Tudor mi-a povestit, când s-a întors din prima lui călătorie în Elveția (prin '63), cum Regina Mamă Elena făcea mai multă și bună propagandă culturală pentru România decât „oficialii“ noștri, organizând expoziții cu obiecte de artă populare, autentice, vechi, de mare valoare. În general, Tudor vorbea cu respect de fostul nostru Rege.

Începând din 1992, când conduceam documentarea la Senat, dispuneam și de NZZ, eram la curent cu ce se întâmpla și în Elveția. Osteuropainstitut cu timpul își pierdea „obiectul muncii“ și, deci, și subvențiile, așa încât urma, încetul cu încetul, să fie înglobat în „Biblioteca omșenească“ de la Berna. Director era un domn Peter Gostony, care scria mult în NZZ și ne mai „pișca“. În 1995, când a fost centenarul lui Blaga, s-a organizat ceva și în Elveția (Bernă, Geneva). Atunci am vizitat institutul în cauză și pe domnul Gostony. Foarte simpatic om! Știa românește. S-a născut în Vințul de Jos, peste deal de Lencrăm! Am fost însă decepționată de altceva. Nu aveau personal angajat care să știe românește. Iar publicațiile... De fapt, este lucrul pe care l-am constatat în orice bibliotecă din străinătate vizitată de mine. Nu erau publicații decât sporadice (și cam prea de dreapta)... Nu era interes. În fond, din România socialistă s-ar fi putut aduce publicații, ca să se studieze „fenomenul“... Alte publicații ar fi putut să le asigure emigrația noastră...

Deci, totul era firav, ca de obicei. Și atunci ne mimăm, vai, că nu ne cunosc, că ne înțeleg greșit...

*

Revin în 1984. În gara din Basel se întâlnesc trei țări: Elveția, Franța, Germania. Aproape de Basel, în Germania, locuia unul din pușinii prieteni pe care mi i-am făcut la institutul unde lucram. Era din Timișoara, un om fin și cultivat, evreu de limbă germană. Soția lui a făcut niște meditații... de „cultură generală“ cu Tudorel, când acesta avea vreo 14 ani. O invenție de-a mea. Tudor nu se ocupa (spre deosebire de Tatăl meu), așa era felul lui. I-am scris lui Erich A., în Germania, că sunt în Elveția. Ne-am dat întâlnire la Basel, doream să vedem împreună expoziția Stravinski. Am văzut puțin din Basel, ne-am întâlnit în gară, ei veneau, toată familia, cu mașina din Germania. Ne-am dus direct la Muzeul de Artă. Se pare că Stravinski avea un „sponsor“, care l-a subvenționat toată viața și care deținea aproape toată „arhiva“ lui. Nu-i mai rețin bine numele, cred că Paul Sacher. Pe mine mă interesau, oriunde mergeam, arhivele, casele memoriale, din cauza Tatei. În România, atunci, nu mai era voie să faci „casă memorială“, decât cu unele excepții... de exemplu la Scornicești (nu glumesc!) sau, poate, cele care existau deja, dedicate unor personalități dispărute de mult. Pentru Tata nici nu se puneau problema (am în arhiva mea corespondență de la „Consiliul culturii“ în acest sens), dar despre asta altă dată. Mă interesa să văd cum sunt organizate aceste arhive, ce cuprindeau.

La muzeu ne-am despărțit. Erich și cu mine ne-am orientat spre Stravinski, familia lui s-a dus să viziteze restul muzeului. Expoziția se deschidea chiar în holul muzeului, imens, și ocupa toate sălile de la parter. Am trăit o emoție puternică, cam ca atunci când am intrat în sala cu tablourile lui Matisse, la Ermitaj, Skt. Petersburg. Un *Sacre du printemps*. Pe peretele din față era suspendată o imensă suprafață dreptunghiulară dintr-o țesătură aurie. În jurul acestui panou erau suspendate costumele originale de la premiera baletului *Sacre du printemps*. În hol se puteau cumpăra discuri de bună calitate, cu muzică de Stravinski. Am luat-o cu Erich după indicator și am parcurs sălile. Nu ne grăbeam. Arhiva era imensă, cuprindea: partituri în original,

manuscrise, orânduie cronologic în vitrine-mese. Între ele, partituri tipărite, diverse ediții, fotografii, colecții de articole din presa vremii, decupate, în albume (cum cum a făcut și Mama colecția de critici), obiecte personale. În paralel cu aceste vitrine-mese, pe pereți erau expuse proiecte de decoruri, de costume (nume prestigioase de pictori cum ar fi Picasso, Braque, Derain, Matisse), afișe de la spectacole, alte fotografii, corespondență. Multe desene de Picasso. Țin minte că ne-a amuzat o vitrină în care era expus manuscrisul-partitură al unei melodii „ragtime“, iar deasupra, pe perete, desenele lui Picasso care ilustrau această melodie: în câteva linii un șir de figuri în dans. Dar chiar dansau! Figuri rotunde, mici, amuzante. Realizate din două-trei linii. Ce mai dansau, doamne!

Îți mulțumesc, Rolf, că am putut să văd așa ceva! **

Am ieșit cam zăpăciți cu Erich din expoziție. În ultima vitrină era masca mortuară a lui Stravinski. Ne-am fotografiat în curtea muzeului, în fața unui grup statuar de Rodin, cred. Am văzut puțin din oraș,

Lucian Blaga la un picnic în Elveția.

iar după 1989, când mergeam spre Strasbourg, alergam doar din gara franceză în cea elvețiană sau invers.

** Aceste rînduri le scriu pentru Mama mea. Citesc în: *Histoire de la musique*, II, Gallimard, 1963, pp. 976-1022, un text de Myriam Soumangnac. „Pentru cei care nu au cunoscut spectacolele lui Diaghilev, care nu au fost victimele uluite ale acestei «vrăji», fenomenul baletelor ruse rămâne totuși evenimentul estetic cel mai extraordinar al secolului XX, un fapt poate unic în toată istoria artei contemporane. Accastă inițiativă a spectacolului total nu a putut reuși [...] decât prin concursul unor împrejurări exterioare și interioare care țin de miracol“. Când Mama ieșea din atmosfera K.u.k. și a stilului Sezession (cam provincial, pe care ea îl ironiza) și pleca la școală pe malul Lacului Lemman (1914/15), Diaghilev era deja un nume la Paris și în Europa (își începe activitatea la Paris în 1909) iar Igor Stravinski locuia, multe luni pe an, undeva pe malul aceluiași lac (după 1917 nu avea să se mai întoarcă în Rusia). În 1915 Stravinski

În vara 1984 nu am călătorit prea mult prin Elveția, văzusem destul în 1982, cu copiii. În schimb, am „călătorit“ mult prin viața familiei Marti, deci prin istorie. Și prin orașul Berna.

Diminețile cu Doamna Marti erau foarte interesante și lungi. Am aflat din poveștile ei cât a avut de suferit familia ei în Norvegia, în timpul ocupației germane. Un frate al ei a fost ucis în primele zile ale ocupației, de soldați germani. Cum o prietenă a lor salva evrei și norvegieni, peste graniță, în Suedia, având la dispoziție o mașină pentru handicapati (primea deci și benzină, care era raționalizată). Tot așa, o prietenă a lor, pe care a cunoscut-o și Mama, cântăreață evreică din Viena, măritată cu un bancher elvețian, a cheltuit o mare parte din averea acestuia pentru salvarea evreilor. Spre surprinderea Dnei Marti, a ieșit la iveală că știam secrete, de la Mama, despre cântăreață, pe care Dna Marti credea că le deține numai ea. Deci, doamnei respective îi plăcea să declare în societate: „Ein jahrlang war ich die Geliebte Furtwänglers“ („Un an am fost iubita lui Furtwängler“). Dna Marti: „Dar de unde știi?“. Eu: „De la Mama“.

În altă zi mi-a povestit despre ultima iubită a lui Ibsen, o vieneză nostimă și cam „înfiptă“, care se învârtea în societatea lor (deci și a părinților mei), Emilia Bardach, care l-a inspirat pe Ibsen în piesa *Construc-torul Solness*. Eu știam de ea, dar prea puțin. Între hârtiile Mamei am găsit manuscrisul jurnalului Emiliei Bardach, pe care l-am publicat în revista *Manuscriptum*. Dar nu știam cum a ajuns acest jurnal la Mama, nici sfârșitul acestei muze. Mi l-a povestit Dna Marti. Domnișoara Bardach a trăit din gloria de „muză“ a lui Ibsen. La sfârșitul vieții trăia din mila unui mare hotel din Berna, într-o cameră modestă, având asigurată și întreținerea.

Și eu îi povesteam Dnei Marti despre viața noastră din România, despre strădaniile mele de a feri de distrugere opera postumă a Tatălui meu. Ea îmi spunea cu un oarecare regret și jenă că nu s-a ocupat de lucrările soțului ei, decedat în 1937. Dar ei trăiau în alt regim, nu trebuiau să aperse și să ascundă. Și astfel, la redacția ziarului unde a lucrat Marti, s-au pierdut scrisori primite de el, de exemplu scrisorile lui Thomas Mann. Așa am aflat că se cunoșteau. Thomas Mann fusese la ei în casă. Într-un album am văzut fotografii de-ale lui Rolf, copil-adolescent, cu trupa Teatrului de satiră *Die Pfeffermühle* a lui Erika Mann și Klaus Mann.

O carte, pe biroul Dnei Marti, îmi făcea cu ochiul: Jean Rudolf von Salis, *Die Aufzeichnungen eines Müssiggängers (Insemnă-*

il cunoaște pe marele poet elvețian C.F. Ramuz. Acesta a fost punctul de plecare al unei lungi prietenii și colaborări. Nu pretind că Mama era la curent chiar cu tot ce se petrecea pe plan cultural atunci în Europa occidentală (baletelor ruse cred că le-a văzut în 1919 la Paris, unde a stat șase luni), era foarte tânără, totuși a adus ceva cu ea din spiritul vremii și l-a călăuzit pe Tatăl meu în mod fericit. Era în avans față de „criteriile“ destul de provinciale din Transilvania. De aceea, femeile din familia Tatălui meu nu au agreat-o (vezi Lelia Rugescu). Se pregătea pentru o profesiune, lucru rar în Transilvania. Era foarte frumoasă, dar un gen care abia avea să devină modern. Era sigură de ea (avea și de ce), se îmbrăca într-un stil modern în Occident, cu un gust sigur. Trebuie să-i aducem un omagiu, pentru toate. Sper că cineva va scrie odată despre ea.

rile unui trîndav). Mă intriga și scrisul dedicației, mi se părea vag cunoscut. Am găsit în corespondența primită de Tata în Elveția o carte poștală de la Paris, din anii '30, semnată de von Salis. Cartea mi-am procurat-o mai târziu, prin ambasadorul de atunci al Elveției la noi. Tot un von Salis, nepot al lui Jean Rudolf. Cartea a stat un deceniu pe noptiera mea. Orice capitol citeam (este un fel de jurnal), mă liniștea, în mizeria în care trăiam atunci. Am și învățat multe din această carte. Un capitol este dedicat Regelui Carol al II-lea, care l-a vizitat cândva. Îl caracteriza ca pe un dictator moderat.

În timpul războiului J.R. von Salis vorbea de la radio Berna (*Beromünster*) despre război, evident de pe poziții anti-naziste. Am avut și o corespondență cu el, își amintea bine de Tatăl meu, și frumos. Dar nu am reușit să ne vedem, era în vârstă și bolnav. Cu soția lui am vorbit la telefon de mai multe ori.

De la Dna Marti porneam direct în oraș. Colindam pe toate străzile, casa în care m-am născut, muzee (de artă și istorie). Muzeul Einstein, de fapt locuința în care a trăit la Berna când lucra la „Oficiul de brevete“ și elabora teoria relativității. O locuință aproape goală, mică, în orașul vechi. Chiar dacă erau puține obiecte, aveai un sentiment de sfială, circulând prin acele încăperi.

În paralel, exploram magazinele. Din banii de buzunar pe care mi-i dădea Rolf trebuia să rezolv, cu mare grijă, niște cadouri pentru destui membri ai familiei. Îmi notam prețuri și obiecte, fără să cumpăr. Mama mă învățase că nu se cumpără decât în ultima zi, când știi unde găsești mai ieftin. Deci făceam liste pe persoane (ca să nu avantajez pe nimeni) și prețuri. Mi se confirmau cele spuse de Mama, discrepanța între prețuri și magazine. La hotel eliminam apoi de pe liste, în funcție de necesități, și tot așa. La noi în țară situația era deja aberantă, nu găseai nimic. Cum am mai spus, nici măcar săpun de toaletă. Am dus atunci în țară până și tone de scutece absorbante, primul meu nepot era pe drum (țin minte că în gara din Zürich, la plecarea, mi-a fost foarte greu, ploua. Un străin s-a îndurat de mine și m-a ajutat să duc bagajul până la un cărucior). Noroc că aceste lucruri se găseau la MIGRO, la prețuri pentru persoane cu venituri foarte mici. Pentru Tudor și pentru mine nu prea mai rămâneau bani, dar asta nu conta.

Cu Helga și Rolf stăteam după-masa, când el venea de la birou și ea își încheia lecțiile de muzică. Se perindau o mulțime de copii drăguți. O ajutam pe Helga la confecționarea unor obiecte, la mașina de cusut, cadouri pentru prietene. Pentru ea am confecționat un fel de ie, dintr-un material mai rustic. Sau participam la aranjarea camerei de muzică pe care o construiseră în ultimii doi ani. Acolo am mai descoperit alte tablouri din colecție, de exemplu un Dali. Într-o seară au avut un mic concert cu formația lor de muzică de cameră. Acest lucru se obișnuia și în Lugoj, pe vremea bunicii mele. După cină stăteam ore în șir de vorbă, în „přidvorul“ casei lor de lemn, la lumina unor lumânări, și mâncam la infinit *fondue*. Era minunat!

Le-am făcut și mâncare românească, era vară: salată de vinete, ardei copti, salată bulgărească. Dar a trebuit să caut mult

timp brânză telemea. Am găsit numai într-un singur magazin, mai scump, de brânzeturii. Importată din Bulgaria! Era cea mai scumpă brânză din acel magazin. Noi de ce nu exportam?

Într-o zi, am fost invitată la dejun de fostul ambasador al Elveției în România, Dl Francis Pianca. Doamna Marti, dimineața, mi-a atras atenția să mănânc totul din farfurie, să nu-mi pun mai mult decât pot mânca. Știa că mănânc foarte puțin, iar în Elveția e o ofensă să nu mănânci tot. Masa cu Dl. Pianca a fost foarte interesantă pentru mine. Mi-a povestit despre perioada când a fost diplomat în URSS și avea legături cu toți dizidenții ruși (era înainte de Gorbaciov). Acum avea o funcție mare în Consiliul Federal. Restaurantul era gol, liniștit și elegant, puteam sta de vorbă.

În nopțile mele la televizor urmăream mai ales filme documentare. De exemplu, descopeream reportaje din China și zonele experimentale de comerț liber (era în 1984!). Mi se părea foarte interesant. Alte reportaje, tot din China, privind măsurile (extrem de severe!) de control al natalității. Unui cuplu nu i se permitea mai mult decât un copil. Comparam cu decretul criminal al lui Ceaușescu privind avorturile. Se cam știa atunci, la noi, că mureau mii de mame pentru că nu puteau crește patru copii. Femeile blestemau, am auzit pe unele (vorbind în tramvai) spunând că „fac vrăji“, ca să piară cei cu „decretul“. (Am și acum în sertar o poezie subversivă, tragică, a Anei Blandiana, din anul acela!) În Elveția se făcea comerț cu China, iar China lucra cu franci elvețieni. Se aduceau de toate. De la mărfuri bune și foarte ieftine de larg consum sau alimentare, până la antichități (originale), foarte scumpe.

La TV am văzut și un film zguduitor, s-a dat pe mai multe posturi: *Zidul*, realizat de un mare regizor turc, care trăia în exil. Cumplit. Totul se petrecea în interiorul unei imense închisori, ca într-un oraș: corupție, violență, iubire, crimă, mafie. De la Lausanne, ultimul interviu al lui Richard Burton. Era bolnav și trist. Unul din actorii mei preferați.

Expoziția de fotocopii de manuscrise, la ambasada noastră, a reușit foarte bine, bătrânii prieteni al Tatălui meu s-au mai întâlnit încă o dată. Au fost bine primiți, în clădirea în care a lucrat și Tatăl meu. O clădire-monument a orașului Berna, cu un parc frumos, în care mă jucam când aveam vreo doi ani. Dar România nu mai avea bani pentru chirie și renovare, așa încât în anii următori Ministerul de Externe a renunțat la ea. Sediul nostru avea să fie, mai târziu, pe o stradă a ambasadelor. Mai banal.

Călătoria mea se apropia de sfârșit. Îi scrisesem la Viena vărului meu primar, Tit Liviu Blaga, frate cu Gigi, verișoara mea din Cluj. Aveam adresa lui de la ea. Mi-a răspuns că mă va aștepta în gară.

Ei erau copiii fratelui cel mai mare al Tatălui meu, profesorul de fizică. Trăiau la Oraștie. Tatăl lor a murit timpuriu, așa încât mătușa mea a trebuit să-i crească singură. Nu a fost ușor. Administra un cinematograful. Verișoara mea Gigi a studiat germana la București, Tata a ajutat-o. A stat și la noi la Viena pentru a se perfecționa, cam un an. La Deva s-a ocupat mult de copiii lui Petru Groza, să-i învețe germana.

Mi-am dat seama, mai târziu, că o știau bine. După război a fost profesoară de germană la Universitatea din Cluj, apoi a lucrat și ea la Bibliotecă. În afară de Mama, a scris și ea mult la mașină pentru Tata, în anii '50. Fratele ei, Bobo, cum i se spunea în familie, inteligent și inventiv, avea o pasiune: cinematograful. Se visa actor. Dar a făcut Politehnica din București, l-a avut profesor pe Dorin Pavel. În timpul războiului, ultimii ani, a fost în Germania pentru a învăța operatorie-film. A supraviețuit bombardării Berlinului. Nu am idee când și cum a venit din Germania, când s-a sfârșit războiul. Era foarte aventurier. Dar când noi eram întorși la Cluj, el pleca în Cehoslovacia, tot pentru film. Apoi a fost expulzat, ca deținut. Cândva în anii '50 lucra ca modest inginer într-un institut de proiectare energetică, în București. Locuia cu mama lui. Atunci îi vedeam. În 1977, locuia într-o casă veche, vagon, pe lângă noi. După cutremur, copiii mei se temeau să urce la etaj, la noi în casă. El a fost bun și ne-a găzduit câteva zile. Prin '78 a dispărut în Germania, unde a plecat pentru tratament medical. Apoi s-a stabilit la Viena, cu statut de emigrant. Aceste informații sunt necesare pentru a înțelege acest

mania a ajuns, când i s-a terminat perioada de tratament, într-un lagăr de refugiați. Că acolo nu s-a simțit bine din cauza unor medicamente. Trăia în ideea că se experimentau medicamente noi pe acești refugiați. Apoi, iar nu știu cum, a ajuns în Austria, tot într-un lagăr de refugiați. Știind perfect germana, și-a câștigat existența scriind memorii pentru alți refugiați, din alte țări, care nu știau germană. Cu timpul, a primit un ajutor social și o locuință socială, într-un bloc vechi, de la începutul secolului, aproape de gară. În clădire locuiau numai emigranți. Avea două camere și tot ce-i trebuia pentru gospodărie. Bricola și atunci la tot felul de „invenții“. Inutile, fanteziste. Un talent irosit! Îmi spunea că nu vorbește cu nimeni câte trei-patru luni. Decât cu un papagal obraznic, într-o mizeră cofetărie de lângă el. Era bolnav și trist. Știa că nu mai are mult de trăit. Ar fi dorit să revină în țară. A vorbit ore în șir, m-a hrănit copios, a cumpărat dulciuri pentru copii.

M-a suit în tren, mă privea de jos, de pe peron. Mi-a spus: „Ești ultimul membru de familie care mă vede în viață“. Așa a fost. A decedat două luni mai târziu, la Viena, într-un spital, după o operație. Sora

Doamna Marti și Dorli Blaga. Berna, 1982.

ciudad personaj.

M-a așteptat deci în Westbahnhof, Viena, la trenul care sosea dimineața din Zürich. M-a luat la el acasă. Vorbea tot timpul. L-am ascultat, simțeam că nu are cu cine vorbi. Mi-a povestit cât de tragică e situația unui emigrant bătrân și bolnav. Eu, în sinea mea, mă întrebam cum a ajuns acolo. Răspunsul avea să vină cu vreo zece ani mai târziu***. Mi-a povestit că în Ger-

*** Aveam să mă mai întâlnesc, în documente, cu Bobo, cam zece ani mai târziu. Până acum nu am putut vorbi despre asta din cauza verișoarei mele Gigi. Între manuscrisele lui Blaga care mi-au fost restituite de Securitate este și o poezie inedită pe care a dat-o Gigi. Ea n-a înțeles niciodată cum a putut ajunge poezia la Securitate. De asemenea, în rapoartele Securității figurează și un agent din București, prin 1954. Planează asupra lui Bobo suspiciunea că ar putea fi el, ținând cont și de firea lui ciudată, sentimentală, de aventurier imprezvizibil și fost deținut. N-o să uit tristețea din ochii lui, pe peron. De aceea îl și iert. A murit atât de singur și nefericit!

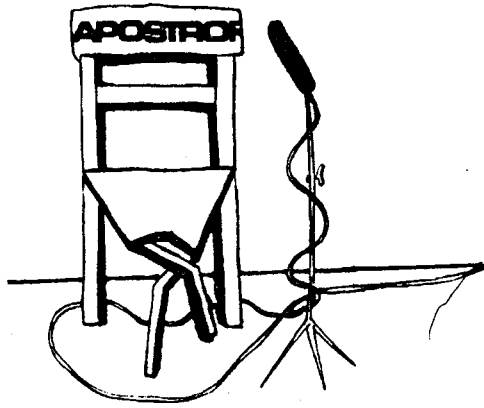
Dar și adevărul, cum spunea Tudor, trebuie cercetat, cunoscut, oricât de trist ar fi.

lui, Gigi, l-a adus în țară, cu ajutorul lui Octavian Groza, care era atunci ambasador la Viena.

Dorli Blaga
[va urma]

Rubrica DOSAR
este îngrijită de

Ion Vartic

Anca Măniuțiu: Spune-ne ceva în limba bretonă.

Marily Le Nir.: Nus ket kemered ar musur – Nu și-a dus măsura – se spune despre unul care s-a îmbătat și vine acasă beat. Nu și-a dus măsura cu el. De pildă, în limba bretonă, nu se spune te iubesc.

A.M.: Dar cum se spune?

M.L.N.: Nu există. Cuvântul acesta, cel mult, se spune lui Dumnezeu: „Doamne te iubesc”: *Mei o kaer duz ar Kreiz ar vac halon*. Dar între oameni nu se spune. Și l-am întrebat pe soțul meu cum vine asta, de ce nu există? Și mi-a spus: „Nu, la noi nu se spune, se face”. În limba bretonă, nu există bună dimineața, bună ziua, bună seara. Se salută doar cu o aluzie la vreme: „e frumos”, „bate vântul”, „vine ploaia”, „e cald astăzi”. Bineînțeles că nu se întreabă unul pe altul: ce mai faci? Asta ar fi o intimitate prea mare. Există numai „la revedere”, care e un cuvânt foarte frumos: *Kenavo!*

A.M.: Să ne întoarcem puțin la momentul 1989-1990. Cum ai privit marea schimbare de regim din România? Tu mai făcuseși o încercare: ai revenit în România în 1973.

M.L.N.: Încă nu era așa de rău. Dar n-am vrut să mă mai întorc în România, fiindcă i-am nenorocit pe toți prietenii mei la care am fost, neștiind ce înseamnă să fii urmărit de Securitate. În '89, în decembrie, eram în Martinica, unde fiica mea lucra la radio. Și-atunci, cei de-acolo au venit și mi-au spus: veniți să ne spuneți ce-i cu România. Și le-am explicat puțin. Stăteam și plîngeam și cântam *Deșteaptă-te române* în fața televizorului, văzînd ce se petrece prin București. Am urmărit, da, am urmărit în lacrimi, în șiroaie de lacrimi, și de tristețe și de bucurie. În mai 1990, am venit la primele alegeri libere ca observator, cu niște ziariști francezi, și am fost foarte impresionată de Piața Universității, de motto-uri ca: „Lupul își schimbă părul, dar năravul bă”.
A.M.: „Mai bine mort decît comunist”.

M.L.N.: Da. Poate de la germani: „Lieber tod als rot”. Da, de la germani a venit asta. La ei rimează. Încercam să înțeleg și eu ce se petrece. Dar primul lucru pe care l-am văzut a fost că lumea era lipsită de toate. Nu se găsea nimic, dar nimic, nimic, nimic, nimic. M-a izbit enorm. Eu care cunoscușem România. Adică, să vii la Cluj după atîția ani, sau la Sibiu, care era un oraș înstărit, unde se trăia bine, și să vezi că e o mizerie atît de mare, o sărăcie, și lumea... cum să spun... suflete prăfuite. Eu am avut impresia asta, că cei 50 de ani de comunism i-au ros pe oameni pînă la măduva

„Mai bine mort decît roșu (comunist) (lb. germ.).

oaselor. Erau *pourris jusqu'à la moëlle par le communisme*. Prea a fost distrus tot. Cu toate că oamenii au rezistat sufletește... Unii. Dar marea masă a fost doborâtă. Și rămîn mentalitățile astea care pe noi ne uluiesc. Este absolut incredibil, cum o țară civilizată cum a fost România – pentru că România, în anii '30, a fost la nivelul țărilor occidentale – a ajuns așa. Și oricît s-ar ajuta, ici, colo, trebuie din fundul sufletului românesc să-și revină omul. Numai tineretul va aduce schimbarea.

A.M.: Da. Asta e și speranța noastră. Te-ai întors aproape în fiecare an din '90 înapoi?

M.L.N.: Da. Și m-am gîndit cum să fac o relație între România și Franța care să aibă un impact oarecare. Să se știe ce e România, dar nu numai așa: copiii străzii și alte lucruri...

A.M.: Mizerie...

M.L.N.: Copșa Mică și alte mizerii, ci viața spirituală. Și-atunci, am început să traduc.

A.M.: Cu ce-ai început?

M.L.N.: Am început cu mici articole, cu o colaborare foarte activă cu Centrul Cultural din Paris și, pe urmă, m-am ocupat de traducerea *Jurnalului fericirii*, care a fost o foarte mare aventură. Iar apoi am mai tradus cîteva cărți. Am tradus și din franceză în română, un eseu al lui Olivier Mongin, *Teama de vid*, prin '93. Ultimul roman care a apărut, acum cîteva luni, a fost *Recviem pentru nebuni și bestii* al lui Buzura. E greu, fiindcă literatura română în Franța nu este mediatizată.

A.M.: Nu ar trebui ca România să facă mai mult pentru asta? Oare numai francezii sunt de blamat că literatura română pătrunde foarte greu la ei, sau avem și noi o vină?

M.L.N.: Nici chiar cei care sunt sau au fost la centrele culturale pînă acuma nu au prins mișcarea: adică cum să aduci la cunoștință: să mergi la ziare, să mergi la televiziune, *il faut faire le siège des gens*, nu așa, că tu scoți o carte și dacă se vorbește se vorbește, dacă nu, nu.

A.M.: Deci nu este urmărit impactul.

M.L.N.: Nu este urmărit impactul. Și mi-a părut foarte rău că anumite persoane au plecat de la Centru”, ne înțelesesem cum să facem ca să pătrundem mai adînc în societatea franceză, prin tineret, prin studenți, prin elevi de liceu. Trebuie o strategie. Centrul cultural are un rol foarte important, însă trebuie să se miște. Nu numai o piesă de teatru sau un concert, un vernisaj, o conferință pentru tot același pumn de oameni care se perindă pe-acolo prin Centru, mereu aceiași.

A.M.: Practic, e circuit închis. Nu se pătrunde în circuitul cultural francez.

M.L.N.: Da. Pe cînd alte nații, de pildă, polonezii, ungurii știu foarte bine să-și facă propagandă. Literatura maghiară e mult mai bine cunoscută decît literatura română, fiindcă este și mai mediatizată. Mediatizarea este foarte importantă. S-au tradus foarte multe, s-au tradus cărți foarte importante. Cărtărescu a fost tradus, dar cine știe în Franța de Cărtărescu? Dacă nu s-a mediatizat, dacă nimeni nu s-a dus la radio

”Trebuie să iei cu asalt oamenii.

” Este vorba de Centrul Cultural Român de la Paris.

sau la televiziune. În Franța așa e: există ceea ce vezi la televizor, dacă nu vezi la televizor, nu există. Există pentru un pumn de intelectuali, dar e prea puțin. Nu pătrunde în pături profunde.

A.M.: Am avut mereu senzația că tu nu ești, între ghilimele, „exploataată” așa cum se cuvine, pentru că să ai în Franța un om de cultură ca tine, un cunoscător atît de desăvîrșit al limbii române și să nu îl folosești...

M.L.N.: Mai sunt nuclee în Franța. Este, bineînțeles, nucleul de la Paris, care este cel mai important din Franța, pentru că se învîrte în jurul celor trei mari: Ionesco, Eliade și Cioran. Pe urmă, personalități foarte mari din lumea franco-română a culturii: Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Sanda Stolojan, care sînt farurile franco-române în Paris, scriitori de renume ca Dumitru Țepeneag, care și traduce și face foarte multe pentru relația dintre Franța și România. Există oameni, însă toți rămîn, așa, în jurul unui nucleu.

A.M.: Izolați.

M.L.N.: Da. Parcă parizienii cu parizieni... Uite, Marie-France Ionesco traduce, îl traduce pe Eliade, a tradus foarte mult, sînt traducători foarte importanți: Alain Paruit care traduce de ani de zile.

A.M.: Odile Serre...

M.L.N.: Odile Serre. Sînt nume mari. A fost și Jean-Louis Couriol, din Lyon, care a mai tradus foarte mult. Dar numele de marcă, Alain Paruit, Odile Serre, Marie-France Ionesco totuși rămîn limitate la un nucleu de cunoscători. Sînt nuclee în provincie: nucleul de la Montpellier, un mic nucleu în Normandia, în jurul scriitorului Damian Necula, care face ce poate ca să fie cunoscută arta, cultura, literatura română. El a adus pictori, a adus oameni de cultură în Normandia. În Bretania, la Nantes, Michel Bourse a organizat Festivalul de Cultură Română în '98.

A.M.: Nesusținut aproape deloc de oficialitățile române.

M.L.N.: Aproape nesusținut, da... Acolo eu răspundeam de partea literară. Eu fac ce pot în nucleul meu din Bretania profundă, de la Quimper, dînd conferințe aici, acolo. Oamenii sînt foarte curioși, ar dori să știe mai mult și mulți sînt foarte impresionați: cum adică, țara asta, unde nu se vorbește decît de țigani cerșetori și de copii abandonati, așa cultură are? Eu nu sînt un filosof, nu sînt teoretician al esteticii, nici al literaturii, eu sînt un simplu meseriaș, un *artisan* care încearcă, pe măsura lui, să dea oamenilor simpli cunoștințe simple și mai complexe despre ceea ce înseamnă cultura, spiritualitatea română, ființa omului român care este de admirat.

A.M.: Cred că, în primul rînd, oficialii români ar trebui să refacă punțile cu diaspora românească, și, într-un fel, să încurajeze „románofiliu” francezi, cei care sînt dispuși să investescă energie...

M.L.N.: Aceștia trebuie creați... românofili! Trebuie creați în tineret, în studențime. Sînt foarte mulți tineri care prin asociațiile, prin înfrățirile cu diverse localități din România, au acest contact cu România și sînt încîntați, care vor să facă ceva. Și contactele astea sînt foarte îmbogățitoare

re și pentru francezi. Și asta e important, circulația în ambele sensuri. Nu există o circulație numai în sensul în care dai unui cerșetor un ban. România are mult de dat și francezii au mult de învățat, chiar în domeniul intercultural.

A.M.: Am participat alături de tine și de alți universitari români, francezi și germani, timp de mai mulți ani, la două proiecte interculturale cu tematica: „Sensibilizare la o practică interculturală în Europa” și „Imaginar și interculturalitate”. Cred că aceste programe, desfășurate sub egida Oficiului Franco-German pentru tineret (OFAJ) au fost extrem de benefice pentru toți participanții și speranța noastră a amândurora este că am putea să reluăm programul pe ideea unui schimb între tinerii români și maghiari...

M.L.N.: Asta era visul nostru, de fapt. Porniserăm la OFAJ cu ideea că Ardealul este un model de interculturalitate, sau cel puțin a fost sau poate să mai fie. Concluzia acestor lucrări era că trebuie să punem temelia unui Oficiu româno-maghiar pentru tineret, pe modelul celui franco-german, la care OFAJ-ul era foarte dornic să ne ajute, fiindcă înfiinșase deja un astfel de oficiu între Germania și Polonia, de pildă, care aveau și ele un fel de contencios istoric, cum are și România cu Ungaria, iar toate acestea nu se pot face decât prin tineret. Nu poți să faci legăturile cu o generație care deja este încuiată în propria-i filosofie și în etnocentrismul său. Problemele astea trebuie reluate cu tineretul care este deschis și care este dornic de pace.

A.M.: Însă pentru asta trebuie să existe o voință la nivel oficial, să nu uităm că OFAJ-ul, adică Office Franco-Allemand pour la Jeunesse, a fost și este în continuare o instituție guvernamentală.

M.L.N.: Care ține de Ministerul Tinerețului. A fost înființat în '63 de de Gaulle și Adenauer și, bineînțeles că susținut de guvern, cu fonduri guvernamentale, s-au putut face multe lucruri. Nu se poate de pe o zi pe alta să înființezi un astfel de oficiu. De aceea, demersul nostru, care era pe timp de un an, doi sau trei, urmărea o sensibilizare față de posibilitatea unui astfel de oficiu, care înfrățește școli, care aduce tineri de aceeași profesiune să-și facă stagii în cealaltă țară, singura posibilitate concretă ca să scapi puțin de prejudecăți: să mergi în țara celuilalt ca să vezi cum se poate acționa și ce poți face în țara aceea. S-a întâmplat că am plecat câteodată cu niște grupuri de elevi sau studenți francezi în Germania care s-au întors în Franța cu prejudecăți mai rele. Și asta se întâmplă, fiindcă depinde foarte mult de experiența individuală. Totuși, nouăzeci la sută din acest timp a fost benefic. Eu am avut o mare șansă, am fost onorată de L'Institut de l'Académie des Sciences Morales et Politiques, care mi-a recunoscut munca în acest domeniu și m-a premiat pentru această activitate de comunicare între tinerii germani și francezi. A fost un moment de mari emoții pentru că eu n-am făcut-o ca să mă recunoască cineva, ci pentru că din fundul sufletului simțeam că trebuie s-o fac. Și așa sînt și acum... Oricare mi-ar fi vîrsta, nu importă, am impresia că mai pot 5-10-15 ani să mai fac ceva ca să ajung la această înțelegere între România culturală și Franța. Nu mai vreau să aud de mizeria română. Nu că nu vreau să aud, nu că vreau s-o ascund, dar doresc ca în primul

plan să fie adus altceva, să fie aduse valorile românești. Cred că ar trebui mai mulți artizani din ăștia mici, cum sînt eu...

A.M.: *Marily, ești o mare povestitoare, te-ai gândit vreodată să-ți așterni memoriile pe birție, pentru că viața ta a fost orice, numai o viață obișnuită și ușoară nu?*

M.L.N.: Mă tot bizuie copiii să scriu, fiindcă și viața părinților mei și a bunicii mele a fost o aventură extraordinară prin toată Europa, de la Vladivostok la Paris, trecînd prin Florența și România. Prin tatăl meu și prin unchiul lui, prin bunicul meu, pătrund adînc și în secolul XIX, pînă la războiul cu prusacii din 1870. Ei făceau încă parte din generația de francezi care, la sfîrșitul unei mese bune, spuneau: *encore un que les Prussiens n'auront pas*.... Așa că, într-o bună zi, tot o să mă așez și o să scriu măcar de dragul copiilor, să se păstreze ceva, să nu se piardă.

A.M.: *Ar fi grozav. Aș vrea să încheiem într-un mod mai tradițional, să-ți pun cîteva întrebări din chestionarul lui Proust. Ai noroc că nu îmi vin în minte toate.*

M.L.N.: Dar voiai să mă întreb și de proiecte.

A.M.: *Da. Mai întii, proiectele. Și asta e, de altfel, tot o formulă clasică de încheiere. Care sînt deci proiectele tale de viitor?*

M.L.N.: Proiectele imediate: am depus un dosar la o editură din Paris, fiindcă aș dori să traduc nuvelele lui I.D. Sîrbu, *Șoarecele B și alte povestiri*. I.D. Sîrbu m-a încîntat, iar în memoriile lui am descoperit că a fost elevul bunicului meu, la Petroșani, profesorul André Aurand. Îmi place felul în care scrie, îmi place modul lui de a gândi și tare aș dori să fie cunoscut în Franța. Acesta este proiectul imediat. Iar proiectele de viitor: am venit anul acesta la festivalul *Zile și nopți de literatură* de la Mangalia și Neptun cu un fel de misiune din partea unei edituri franceze, care ar dori să cunoască talente noi, voci noi, muzică nouă venită din România, autori contemporani pe care să-i traducă și să-i publice. Și plec în Franța cu cîteva cărți, sperînd să mai am de la prietenii din România alte idei, alte propuneri de cărți, ca să mergem pe calea aceasta cu editura care dorește să facă ceva cu țările estice și cu România în special. Această editură publică deja multă literatură din Polonia. Ei sînt cei care l-au editat pe Augustin Buzura, anul trecut, iar directoroarea dorește să lărgească partea estică și m-a rugat pe mine să-i găsesc talente noi. Sper să le găsesc și să le placă.

A.M.: *Te așteaptă, așadar, o activitate de prospecție, în primul rînd, și apoi munca propriu-zisă.*

M.L.N.: De traducere, care este plăcerea mea, pasiunea mea. Cînd pot să mă așez și să traduc un autor e o mare plăcere. Trăiești cu totul altă viață în momentul acela. Asta o știi și tu.

A.M.: *Da, absolut. Ca să ne întoarcem la chestionarul lui Proust, am să-ți pun și eu, rapid, cîteva din întrebările lui. Ce iubesti cel mai mult în viață?*

M.L.N.: Viața.

A.M.: *Ce detești cel mai mult în viață?*

M.L.N.: Minciuna.

A.M.: *Care ar fi deviza ta în viață?*

M.L.N.: *Toujours de l'avant* – Mereu înainte.

A.M.: *Și care este versul tău preferat?*

M.L.N.: O, ai să rîzi. Racine: „*Ariane, ma*

.... „Încă unul pe care prusacii n-or să pună mîna.”

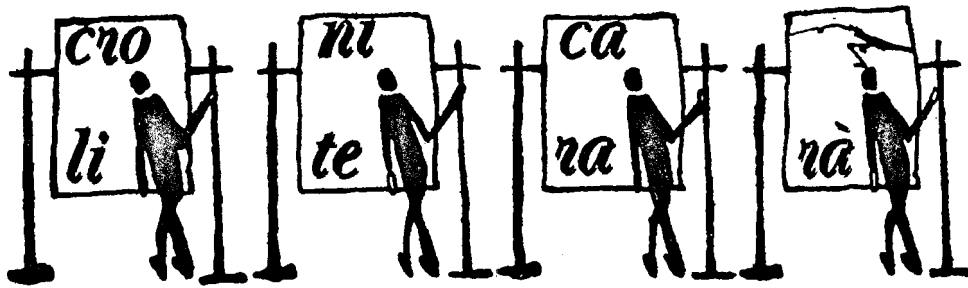

soeur, de quel amour blessé/ Vous mourûtes aux bords où vous fûtes laissée“. Nu-i frumos? Foarte frumos. E frumos, e trist. O muzicalitate excepțională.

A.M.: *Mi-ai povestit acum cîteva clipe o întâmplare, care, într-un fel, este și o parabolă a vieții tale. Nu vrei s-o reici în cîteva cuvinte?*

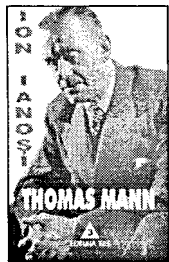
M.L.N.: Mă gîndeam la această parabolă ca un prolog la niște povestiri. Într-o dimineață, în Bretania, la Ty Fao, deschid ușa și-mi dau seama că un păianjen făcuse o pînză care era minunată, avea culorile curcubeului în picăturile de rouă ce erau luminate de razele soarelui și mi-a părut rău că am distrus-o. Mă duc la cutia de scrisori, o deschid, încep să citesc o scrisoare, vin încet spre casă și cînd să deschid ușa, păianjenul aproape că terminase de refăcut pînza. Și m-am gîndit: ce sînt eu altceva decât acest păianjen care mereu își țese pînza, mereu ruptă și mereu refăcută.

A.M.: *Îți mulțumesc, Marily.*

Trei cărți de Ion Ianoși

Ștefan Borbély

Profesorul Ion Ianoși a scos în anii din urmă câteva cărți importante, care nu s-au bucurat încă de succesul de critică meritat. *O istorie a filosofiei românești în relația ei cu literatura* (1996) a fost socotită pe nedrept o carte fără obiect, câtă vreme întreaga creativitate filosofică autohtonă reprezintă, în ochii multora, doar un fenomen de mimetism provincial hipertrofiat, o coregrafie intelectuală de cerșetor nobil, instalat incognito în bibliotecile de cultură originală ale Occidentului. „Suspect“ îl făcea pe Ion Ianoși, în privința acestei cărți în realitate bune, incitante, și trecutul său filosofic de marxist flexibil, nedogmatic, deși apartenența spirituală ca atare poate fi incriminantă doar pentru mințile înguste. Pentru formația sa lingvistică multiplă, care-l face să citească autori ruși și germani în original, Ianoși rămâne un om de la care ai ce învăța, chiar și acolo unde formula ta spirituală se întâmplă să o înfrunte pe a lui – sau măcar s-o nuanțeze. Intelectual aspru, dar și rafinat când situația o impune, profesorul bucureștean trăiește riscul construcției ca sistem, nu pe cel al detaliului, eventual abisal sau speculativ. Inadvertența de care a fost acuzat în privința cărții deja menționate vine de aici: filosofia românească – s-a spus inclusiv pentru alexandrinismul heideggerian al lui Noica – se prelungește în indicibil, în metaforă. Trans-raționalitatea ei e lexicală: urcă din cuvânt, o decantează în sugestie, în poeticitate. De aceea, orice exeget al filosofiei românești începe impetuos ca gânditor și sfârșește resemnat ca literat: la această metamorfoză îl obligă „materia“, sintaxa labilă a conceptului abstract înmuat în metaforă. Or, profesorul Ianoși merge în direcție contrară: supune sugestia unei discipline riguroase a conceptului, neutralizează „indicibilul“ prin austeritate. Cartea, cu siguranță, se va mai discuta (și nu doar citi sau cita, ca astăzi).

Tot după 1990, Ion Ianoși a publicat două monografii literare solide, una dedicată lui Tolstoi (în 1998), și o alta lui Dostoievski (doi ani mai târziu), înrudite spiritual printr-o perspectivă de lucru complementară, care derivă din Schiller. Organicul „moale“ (soft, cum ar spune Vattimo) tolstoian, religiozitatea altruistă, seren-ortodoxă a maestrului de la Iasnaia Poliana sunt subsumate tipologiei „naive“ schilleriene, în vreme ce Dostoievski va intra sub incidența celei dramatice, neliniștite, „sentimentale“. În prima categorie intră noblețea formei, empirismul molatec al ino-

cenței, zbulcimentul sufletesc sublimat, anulat prin serenitate. În al doilea: tragismul expresiei neînchegate, angoasa, apostazia religioasă, demonicul, anarhia.

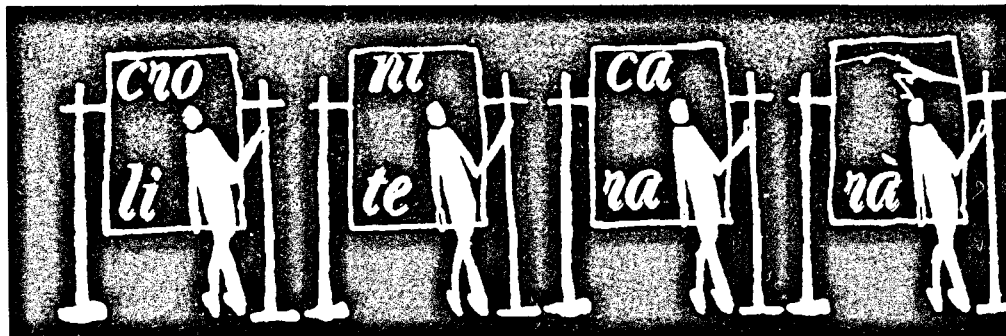
Tiparul contrastiv schillierian reappare, ca metodologie de susținere însă, în monografia *Thomas Mann* (Editura Trei, 2002). S-a spus despre autor că ar fi fost cel mai subtil exeget muzical al secolului XX; ca reflex indirect, Ion Ianoși își concepe monografia pe o relație muzicală formată din șase „teme“ principale și șapte „variațiuni“ conexe, încheiate printr-o „codă“ în spirit goethean, intitulată *Adevăr și poezie*. Artificiul constructiv are și explicații de ordin cronologic: stilizate, „modernizate“, „temele“ reiau – fără sociologizări obositoare – o monografie din 1965 (înainte ca multe romane mari ale lui Thomas Mann să fi fost publicate în românește!), în vreme ce „variațiunile“ sunt mai recente, captate din studii introductive și din prefețe. O „variațiune“ (*Germania și evreii*) trădează un reflex exegetic circumstanțializat, cu un *Hinterland* incitant, dar adesea abuziv în detectivistica literară europeană; o alta (*Atotubitul: imagoul patern*) trimite spre stilistica inconștientului, identificând în Goethe o efigie spirituală dominantă, nu lipsită de tandre vitrioluri vesele, zglobii (în *Lotte la Weimar*). Surprinde, în secțiunea a doua, absența unei bibliografii speculative mai ample, unele accente fiind chiar autohtone: N. Balotă, S. Damian au lucrat pe texte de Thomas Mann, uneori foarte subtil, considerațiile lor meritând să fie luate în seamă. În ultimul deceniu, exegeza thomasmanniană a suferit sensibile schimbări la noi, chiar dacă nesistematic, în cărți disparate; „variațiunile“ lui Ion Ianoși sunt foarte prudente în a le consemna, deși profesorul bucureștean a cititorit unele traduceri relevante din autorul pe care-l discută (*Germania și germanii*, în primul rând). Nici eseuri occidentale recente – unele apărute în Germania – nu sunt menționate.

Monografia din 1965, rescrisă parțial acum, e o operă solidă, cu toate accentele majore puse, chiar dacă a fost elaborată în condiții culturale dificile. Observația e valabilă și pentru extensiile filosofice ale operei thomasmanniene (Schopenhauer, Nietzsche, alchimie în *Muntele vrăjtit*), chiar dacă, aici, liniile speculative nu sunt duse

până la capăt. Perspectiva ideatică majoră a monografiei se axează pe o celebră sintagmă thomasmanniană, rostită de către acesta la împlinirea vârstei de 50 de ani, cu prilejul unui banchet: *Lebensfreundlichkeit* (prietenie față de viață). „Dacă doresc o glorie postumă operei mele – spunea autorul în 1925, –, e să se poată spune despre ea că este prietenoasă față de viață.“ Imediat, el însă adaugă: „Da, opera aceasta e legată de moarte, o înțelege, dar vrea binele vieții“. Efigia spirituală a acestei „prietenii“ vesele e Goethe: obsesie modelatoare și obiect ludic al multor pagini, un om cu care Thomas Mann s-a jucat de-complexat și iubitor, așa cum probabil numai cu Gerhart Hauptmann a făcut-o (imortalizat în figura lui *mynbeer* Peeperkorn, din *Muntele vrăjtit*). Carte despre care autorul preciza de altfel că ar fi „poate, singurul roman umoristic al zilelor noastre“.

Ion Ianoși e reticent structural în a se înhâma la această „seninătate voioasă“, dar o consemnează. Micile inertii ale epocii în care a fost elaborată monografia țin de valorificarea intelectuală a unor realități conotate abuziv negativ: grotescul, primitivismul, arhaismul (toate valori schopenhaueriene, filtrate prin dionisiacul nietzschean). Sub acest aspect, interpretarea lui Adrian Leverkühn prin prisma clișeului omului superior prins în chingile unei istorii nedemne e cea mai discutabilă. „Grotescul“ destinului acestui compozitor nu se explică prin faptul că el „face corp comun cu soarta unor pigmei barbari“: grotescul este, decantat din Schopenhauer (via Nietzsche), o formă de manifestare a voinței de a fi, desprinsă de încorsetarea „apolinică“ a formei închise (Zarathustra lui Nietzsche este, în chip programatic, grotesc!) Nici clișeul „dramei «alesului», obligat să slujească demonului“, drama omului subiectiv cinstit și, mai ales, înzestrat cu capacități creatoare, *căruia i se încredințează o misiune nedemnă*“ nu convinge, dacă ne gândim la adâncimile arhaice pe care le deschide „pactul“ (în aceeași linie schopenhaueriană): „arhaicul ...arhiprimitivul, ...ceva ce de mult n-a mai fost gustat“. Așa se explică, pe de o parte, vorbirea cu inflexiuni arhaice a lui Nepo (un copil pătruns de moarte, chiar înainte de a se naște) și tot așa alocuțiunea finală a lui Leverkühn, de la Schweigestilli. Capitolul XXV, al pactului, e situat dinadins la mijlocul romanului, fiindcă tot ce urmează e o continuă „umplere cu moarte“, ceea ce duce, în cele din urmă, și la structura operelor lui Adrian, care sunt „combinații culturale“, „citate“ în marea lor majoritate, cu o substanță ce urcă nu din „originalitate“, ci din capacitatea de a asimila intarsiat opere ale trecutului (adică ale unui timp ce aparține substanțial morții).

(continuare în numărul viitor)

Jurnal suedez III

- 12 -

Gabriela Melinescu

[Septembrie 1990]

O dimineată rece la Stockholm – a nins deja în nordul Suediei și se resimte peste tot. Către prânz a apărut soarele cu dinți. Este o duminică plină de melancolie, poate la fel cu acea duminică în care m-am născut, zi care-mi amintește mereu că trebuie să mă duc la slujbă ca orice copil născut duminica. Dar azi m-am hotărât să mă duc la Norrkyrkogården, să-i vorbesc puțin lui René și acolo, pentru că tăcutele mele convorbiri cu portretul lui riscă să devină rutină.

Merg cu pas alert pe Sveavägen și parcă mă văd din afară, am început să vorbesc cu Dumnezeu și o eventuală convorbire la mormânt mi se pare superfluă. Îi spun Lui că am nevoie de El în fiecare clipă, că știu că limba lui întrece orice gândire dar, totuși dar s-ar putea să-mi dea un semn cât de mic că liniștea mea nu îi este indiferentă...

Înainte de a ajunge la intersecția unde marea șosea Sveavägen se bifurcă, atunci numai am observat castanii mari care flanchează drumul de o parte și alta: din arbori cădeau frunze visătoare, începuse „plecarea frunzelor“, mi-am zis. Mai erau și alți arbori: pruni sălbatici, tei și alți arbori neidentificabili, dar castanii își trimiteau frunzele palmate parcă direct pe trecători, și deci și pe mine. Erau „măinile“ castanilor peste capul și umerii mei, erau mângâierile pe care nu le primisem demult, în viața mea ascetică. Era poate chiar felul Lui subtil, poetic, interior de a-i mângâia pe cei trăind fără iubire.

Apoi am auzind căzând fructele castanului, cu acel: poc, poc, poc, precum sunetele unui piano forte, sunetele provocate de mâini tari de virtuoz fără nume.

Ce înseamnă a fi scriitor și ce înseamnă a fi arbore, castan, de exemplu? Din afară se pare că e vorba de o mare libertate, supremă libertate în spațiul misterios al cuvântului. Și pentru arbore la fel. A scrie, a pune în afară ceva din lăuntru meu și asta ar fi poate și rostul castanului, în suptura, intima noastră libertate, limitată de un timp necunoscut al creației.

Mă întreb cu teamă: oare se poate trăi fără iubire? Această întrebare o puneam mereu frumoasei mele prietene, Sânziana (Pop) când eram foarte tinere și băntuiam coclaurii țării natale, în lung și în lat, umplându-ne secret de sublimele peisaje ale Moldovei. Atunci începusem să cred din ce în ce mai mult în iubirea platonice, descriasă de Platon în *Banchetul* din care ne spuneam citate la fiecare pas. O iubire-filozofic, în forme pure. În afară de ceea ce francezii numesc „amitiée amoureuse“ mai există în practica noastră și o altă formă de iubire manifestată față de ființele cele mai năpăstuite. Și eu și prietena mea aveam „cerșetorii noștri“ care știau unde lucrăm

(la redacția revistei *Luceafărul*, pe bulevardul Ana Ipătescu), așteptându-ne după orele de lucru, probându-ne de fiecare dată generozitatea. Sânziana avea o cerșetoare îmbătrânită prematur de alcool, dar cu față încă tânără, da, cu soarele pe față. Ea mulțumea răsând, bătând din palme ca și cum ar fi făcut atenție chiar zeei din castanii de pe bulevard. „Cerșetorii mei“ erau mai puțin pitorești dar cu aceleași fețe pline de mister în care se ascundeau divinități surzătoare. Fără îndoială că acei cerșetori care se încredeau în bunătatea noastră, iubirea noastră specială pentru ei, ne-au dat nouă mult mai mult decât noi le-am dat lor. Acum aș putea spune că erau zei deghizați în cerșetori punându-ne la încercare blândețea și alte calități pe care trebuia să le exersăm și să le împlinim în rama unui timp tulbure.

Pe 27 septembrie a murit Alberto Moravia, la 82 de ani. Ca scriitor îmi place mult și mai puțin ca soț al Elsei Morante, a cărei rană profundă în viață a făcut-o să găsească o bună consolare printre „felinele mici“ și călătoriile în singurătate prin țări având ca inimă fierbinte chiar nisipul deșertului. Ceea ce Moravia aprecia cel mai mult la un scriitor era acela: „il tasso di vitalità“, cotă de vitalitate, creând fericita expresie, scriind despre Picasso: „egli dipinge la propria vitalità“. Îmi place această idee: a picta sau a scrie propria vitalitate. Un arsenal ineputabil, îmi place să cred.

Seara auzim la TV comentarii despre blocada împotriva Irakului. Ipocrizia statelor europene e mare, fiind și ele interesate de zăcămintele petrolifere din Irak, ca și America. O lăcomie îngrozitoare, care dezvăluie lipsa de morală a lumii occidentale, criza lor profundă care se va adânci în viitor, dacă nu se vor trezi la realitate.

S-a întâmplat un lucru care mă atinge personal, făcându-mă să mă gândesc serios la relațiile cu românii de aici. Andrei (Bart), aflându-se în Italia, a văzut-o acolo pe fata unei prietene povestind nu numai pentru Italia, ci lumii întregi, o istorie îngrozitoare. Călătorind cu trenul în Italia a făcut cunoștință cu un băiat de care s-a îndrăgostit fulgerător. El a dus-o acasă la mama lui care i-a primit bine, oferindu-le o cină copioasă la care i-a invitat și pe prietenii fiului său. Se pare că fata a strălucit foarte tare cu frumusețea și inteligența ei, toată seara. La sfârșit au propus celor doi îndrăgostiți să le ofere pentru câteva zile casa unuia dintre ei, la țară. S-au dus cu toții în noapte în acel loc. Acolo, iubitul fetei a dispărut și prietenii au violat-o pe fată cu violență. Fata a reușit să scape și să ajungă la gară plină de vânăta și sânge, iubitul a apărut scuzându-se de comportarea „prietenilor“, fata l-a pâlmuțit cerând ajutorul cuiva de la gară, care a înțeles imediat ce s-a întâmplat, ajutând-o să ajungă

la Roma. Andrei a fost zguduit de ce s-a întâmplat fetei compatrioților noștri și i-a sunat imediat pe aceștia. Nu știu dacă a fost bine sau rău ce a făcut Andrei, pentru că fata a vrut să-i protejeze pe părinți și ce a urmat a fost excelent: fata i-a dat în judecată pe toți, câștigând procesul și chiar reușind să facă un film documentar în care multe fete din Italia și alte țări s-au recunoscut ca posibile victime ale violatorilor. Trauma fetei s-a transformat într-un triumf, dar Andrei și chiar eu am plătit oalele sparte – părinții ne-au răsplătit cu o ură feroce. Pe mine, pentru că, primind vizita fetei (înaintea plecării ei în Italia pentru proces și filmare), am ajutat-o făcându-i un contact cu cineva de la TV suedeză, promițându-i că nu le voi spune nimic părinților ei, îndurerându-i inutil. Dar hazardul a vrut altfel și iată-ne, pe Andrei și pe mine, puși la zid! Ceea ce nu înțeleg părinții copiilor români de aici este că odraslele lor nu sunt ca ei – fiind educați prin școală și prin viața cu prietenii lor suedezi cu un fel de libertate plină de riscuri. Această libertate a fost asumată excelent de fata care singură și-a făcut dreptate, răzbunându-se elegant, fiind chiar sărbătorită de fetele din acel loc unde locuiau violatorii și „iubitul ei“, primind flori de la primar și scuzele cele mai profunde.

Povestindu-i lui Boni (Herlin) ce s-a întâmplat fetei compatrioților mei, el a deschis gura spunând că singura răzbunare pentru violatori ar fi pur și simplu să se facă o păpușă de ceară și să fie înțepată cu nenumărate ace peste tot! Am rămas *bouche bée*, auzind acestea de la un om atât de rațional. Am impresia că nu-mi cunosc deloc prietenii, care ascund în ei ființe străine a căror voce nu iese decât în situații extreme. Și eu, care am aranjat deja să mă duc cu Boni și pianista la Tyresö, unde Ingrid (Lindgren) va cânta la pian din Bartók, iar Boni ne va ghida în labirintul orașului necunoscut. În plus, cei doi se detestă în secret.

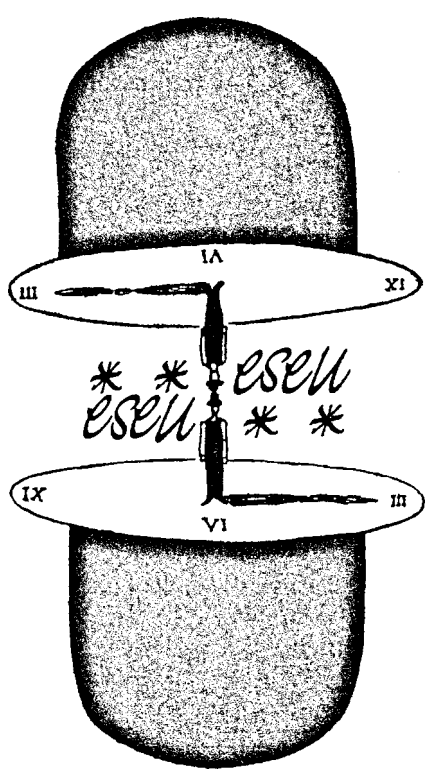
Octavio Paz a luat premiul Nobel. Prima declarație: „Sunt mai mult fericit decât mândru de acest premiu“.

Întâlnirea de la biblioteca din Tyresö a fost reușită – vorbind despre jurnalele mele despre care s-a scris atât, trezind reacții pozitive și negative, am spus că n-am avut intenția să provoc pe nimeni. Deși ar fi fost mai bine să spun că nu știu de unde vin în mine asemenea impulsuri provocatoare... Am fost întrebată dacă voi mai continua să scriu jurnale în viitor, la care am răspuns simplu: nu știu. Ingrid a cântat pasionat, deși Boni mi-a spus că era prea încordată. În metrou, la întoarcere, Boni a vrut să mă conducă acasă, dar privirea plină de dispreț a lui Ingrid m-a făcut să le mulțumesc și să mă întorc singură.

Inger Johansson m-a sunat să-mi spună că se ține un curs despre cele două jurnale ale mele, la Universitatea din Lund. E vorba de cursul Kristinei Lundblad, despre problema creației, cum se întruchipează ea în jurnalele și romanele mele publicate aici.

Reflecții asupra culturii în perioada contemporană

Cătălin Ghiță

Mărturisim, de la bun început, că suntem deosebit de circumspecți în privința utilizării conceptului de „postmodernism”. Aceasta se întâmplă nu numai pentru că mai mulți teoreticieni care s-au grăbit să-l definească au eșuat lamentabil, ci pentru că postmodernismul nu poate exprima, în raport cu sine, decât ideea de sfârșit al modernismului și, mai ales, al celui *High Modernism*, perceput ca *establishment* cultural, factor inhibitor, cu aspect de *comminatio*. Cum s-ar putea defini un curent estetic *exclusiv* în raport cu altceva (pentru că, de altfel, un raport trebuie menținut, dar numai în subtext)? Mai mult, cum se poate eluda inevitabilul sofism în care derapează orice discurs teoretic postmodern: proclamând nivelarea codurilor și a artelor, respingând termenii de *high culture* și de *low culture*, rejectând, implicit, ideea de canon sau de *establishment*, exaltând anarhia legilor, acest discurs proclamă totuși o teză, o lege proprie. Nu poți respinge toate legile ca fiind nefondate, pentru că în această manieră îți dinamitezi propriul discurs.

Din acest *circulus vitiosus* încearcă să evadeze unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai postmodernismului teoretic actual, Fredric Jameson, profesor de literatură comparată la Duke University, într-o culegere de eseuri intitulată *The Cultural Turn: Selected Writings on the Postmodern, 1983-1998* (Verso, London-New York, 1998; noi vom utiliza, în cele ce urmează, ediția a doua, din 1999). Netradusă încă în română (spațiu cultural în care Jameson a pătruns mai ales grație ideilor din *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*), cartea se bucură de foarte multe ecouri în Occident. De aceea, ne permitem să facem o serie de considerații (sperăm, utile publicului academic autohton) în marginea acestor texte modelate de stringențe actuale.

Cele opt eseuri care compun lucrarea transcriu fidel modul jamesonian de interpretare a fenomenului cultural contemporan. *Postmodernism and Consumer Society* este o pledoarie *pro domo*: Jameson susține că postmodernismul nu este acceptat și nici comprehendat în prezent, în principal, din cauza faptului că este un fenomen *paneste-*

tic, traversând toate artele imaginabile și constituindu-se într-o reacție la modernism. Întreaga argumentație a eseistului gravitează în jurul ideii de „capitalism multinațional”, formă de dezvoltare economică ce generează postmodernismul. Jameson enumeră și analizează în amănunțime două caracteristici capitale ale schizofreniei induse de spațiul și de timpul postmoderne, recte, „transformarea realității în imagini” și „fragmentarea timpului într-o serie de prezenturi perpetue”. Întrebarea, intenționat deschisă, din final este orientată în direcția ipoteticei rezistențe a postmodernismului la logica devastatoare a capitalismului societății de consum, de vreme ce o poate reproduce.

Theories of the Postmodern radiografiază problemele legate de conceptul de *postmodernism*, de realitatea sau, din contra, de mistificarea pe care le implică semantica sa. Interpretarea lui Jameson insistă asupra faptului că orice poziție teoretică asupra acestui subiect spinos trebuie să aibă în vedere o axiologie a „modernismului clasic”, în funcție de care postmodernismul însuși se poate, virtual, defini. Tot aici sunt prezentate, sintetic, pozițiile a șase gânditori contemporani, în funcție de opțiunile lor estetice: Wolfe și Jencks sunt antimoderniști, dar propostmoderniști, Lyotard este promodernist și propostmodernist, Tafuri – antimodernist și antipostmodernist, iar Kramer și Habermas sunt promoderniști, dar antipostmoderniști. Întreaga schemă traduce fidel o gândire elastică și complexă, dar utilitatea unui atare excurs rămâne îndoielnică.

Mai ambițios pare *Marxism and Postmodernism*. Explorând acest aparent paradox, Jameson susține că discursul pe care îl instrumentează în relație cu fenomenul cultural contemporan este totalizator; de aceea, el trebuie să includă dimensiuni aparent ireconciliabile: cultură, dar și societate, literatură, dar și dezvoltare economică. Totuși, discursul se deșiră treptat într-o profuziune de detalii ne semnificative, miza fiind aceea de a sublima contradicțiile postmodernismului într-o definiție potrivit căreia acesta din urmă desemnează o perioadă de tranziție între două etape ale capitalismului, proces în timpul căruia formele obsolescente sunt reevaluate și redimensionate pe scară globală.

În *The Antinomies of Postmodernity*, Jameson extinde și analizează, din perspectivă istoricistă, reprezentările *a priori* kantiene de „spațiu” și „timp”, subliniind că funcția preeminentă a timpului este, în prezent, aceea de viteză, iar cea a spațiului – aceea de construct, de artificial (datorită capitalizării agriculturii și unei *commodification* a peisajului rural, natura a dispărut aproape în totalitate). Concluzia analistului este că această societate contemporană este cea mai standardizată și, temporal, cea mai omogenă din lunga istorie a umanității.

Preocupat de sintagme hegeliene, eseistul formulează o întrebare disjunctivă în secțiunea subsecventă, *End of Art' or 'End of History'?*, centrată, așa cum transpare din titlu, pe problema pusă în discuție, la momente distincte, de Francis Fukuyama și de Alexandre Kojève. Jameson menționează, în contextul sfârșitului artei, două abordări posibile: una în sens larg, vizând o serie de *happenings* (așa-numita „eră a marilor spectacole”, ce a durat din 1963 până în 1973-75, implicând Hallischer Uffer, Schiffbauer Damm, TNP-ul, Oliver's National Theatre etc.), cealaltă – în sens restrâns, având în vedere dimensiunea politică a fenomenului, anume, apărarea valorilor occidentale (recte, a canonului, a sistemului universitar, a prestigiului artelor înalte etc. în fața unor factori destabilizatori). Pentru Jameson, prima parte a disjuncției rămâne deschisă, atâta vreme cât nu se poate răspunde la o altă interogație: este posibilă întoarcerea, să spunem, la modernism, după experiența postmodernismului și, mai ales, poate supraviețui Teoria fără a face apel la forme filosofice obsolescente? În cazul sfârșitului istoriei, lucrurile sunt chiar mai complexe. În opinia lui Jameson, nici Fukuyama, nici Kojève nu concep acest *finis* în termeni materialist-istorici (obsesia analistului este, dincolo de orice obiecții conceputibile, marxismul, pe care îl aduce în prim-plan ori de câte ori are ocazia). În explicația dublu-stratificată a lui Marx, sfârșitul istoriei constituie, de fapt, sfârșitul preistoriei (a perioadei în care umanitatea nu își stăpânește încă, la nivel colectiv, destinul – iarăși comunismul!), iar acest sfârșit este gândit în raport cu sistemele de producție, nu cu acțiunile indivizilor. Continuând demonstrația, Jameson consideră că sfârșitul istoriei imaginat de Fukuyama este, în realitate, nu al timpului, ci al spațiului. Astfel, problema poate fi gândită binar. Cum omenirea experimentează o universală *commodification*, sfârșitul istoriei trimite, pe de o parte, la sfârșitul unui „prometeism” al producției imaginat în termenii cuceririi naturii (o concepție eroică despre exploatarea resurselor), iar, pe de altă parte, la imposibilitatea de a imagina un sistem subsecvent societății industrializate și tehnicizate în care trăim.

În *Transformations of the Image in Postmodernity*, eseistul are ambiția de a prezenta mobilurile care au condus la subminarea sau, din contra, la potențarea imaginilor în modernitate și în postmodernitate (o abordare diacronică ceva mai sistematică se găsește la Gilbert Durand, în *L'Imagination symbolique*). În final, Jameson demonstrează, plauzibil, că, odată ce postmodernismul își apropiază și nivelează toate formele de artă, de la *low* la *high*, imaginea devine bun de larg consum (*commo-*

(continuare în pag. 22)

Mecanismul cenzurii

COPIE de pe Deciziunea Ministerului Propagandei Naționale Nr. 3395 din 20 martie 1945, publicată în Mon. Of. Nr. 67 / 1945

MINISTERUL PROPAGANDEI NAȚIONALE

Noi, Ministru secretar de stat la Departamentul Propagandei,

Având în vedere necesitatea asigurării strictei executări a Convenției de Armistițiu cu Guvernele Națiunilor Unite,

Având în vedere necesitatea păstrării secretelor operațiunilor militare, a ordinii interne și siguranței Statului, precum și pentru menținerea bunelor raporturi cu Statele Aliate și neutre,

Decidem:

Art. 1. Cenzura Centrală Militară a Presei, care ființează în baza decretului-lege nr. 856 din 1938, pentru înființarea stării de asediu, funcționează pe lângă Ministerul Propagandei.

Art. 2. Conducerea Cenzurii Centrale Militare a Presei este încredințată unui ofițer superior activ, magistrat, cu gradul

Cenzura Militară a Presei are dreptul de a împiedica apariția oricărui ziar sau publicațiune, sau apariția unor anumite știri sau articole.

De asemeni are dreptul de a împiedeca orice spectacol sau difuzarea pe orice cale a textelor, atunci când dispozițiunile luate de Cenzură nu sunt respectate.

Art. 5. Neîndeplinirea obligațiunilor impuse de Cenzura Centrală Militară a Presei atrage sancțiunile prevăzute de legile și ordonanțele în vigoare.

În afară de aceste sancțiuni, șeful Cenzurii Centrale Militare a Presei va putea aplica ziarelor și oricăror alte publicații periodice următoarele sancțiuni:

- a) Avertisment;
- b) Suspendarea temporară;
- c) Retragera autorizației de apariție.

Art. 6. Controlul ziarelor, publicațiunilor și spectacolelor din provincie se va exercita de Birourile de Cenzură, atașate pe lângă Prefecturile de județ, care vor lucra după indicațiunile date de Cenzura Centrală Militară a Presei.

Birourile de Cenzură vor funcționa pe lângă fiecare Prefectură de Județ, fiind încadrate cu personalul necesar și lucrând sub directa supraveghere a Prefectului de județ.

În orașele în care apar un număr mai mare de publicațiuni, se vor putea organiza Birouri de Cenzură sub conducerea unui ofițer magistrat din garnizoana locală.

Art. 7. Orice dispozițiune contrară acestei deciziuni, precum și toate deciziunile anterioare referitoare la Cenzura Presei, sunt și rămân abrogate.

Art. 8. Direcțiunea Presei este însărcinată cu executarea prezentei deciziuni.

Data la 20 Martie 1945

Ministru, P. Constantinescu-Iași
Nr. 3395

Pentru conformitate

Șeful Cenzurii, [semnătură indescifrabilă și ștampilă]

Cpt. Magistrat Virgil Constantinescu

PREFECTURA JUDEȚULUI SIBIU
SIBIU, 7 APRILIE 1945
Biroul Cenzurii
Nr. 3529/1945

D-sale

Domnului Director al publicației Revista Cercului Literar/Sibiu

Cu onoare Vă facem cunoscut că, potrivit Deciziunii Ministeriale Nr. 3395 din 20 martie 1945, publicată în Mon. Of. Nr. 67 din 22 martie 1945, s-a reorganizat din nou Biroul Cenzurii de pe lângă Prefectura Județului Sibiu, funcționând tot la Prefectura Sibiu, având ca șef al cenzurii pe președintele Curții Marțiale Sibiu, care lucrează de comun acord cu Prefectul județului, și funcționarii administrativi necesari.

Pentru a se putea aplica cu strictețe noile atribuțiuni date cenzorilor de la Biroul cen-

Pentru orice abatere de la aceste dispozițiuni, publicațiunile vor suferi sancțiunile legale. -

Alăturat, Vă trimitem în copie Deciziunea Ministerului Propagandei Naționale Nr. 3395/1945, pentru luare la cunoștință. -

ȘEFUL CENZURII,

Cpt. Magistrat

Virgil Constantinescu.

zurii locale, Domnii Directori ai publicațiunilor ce apar pe raza municipiului și județului Sibiu sunt obligați a trimite, înainte de tipărire, orice imprimat și articol de ziar ce trebuie inserat, cenzorului pentru a da „Bun de imprimat“.

După tipărirea publicațiilor, sunteți obligați a trimite la Biroul Cenzurii de pe lângă Prefectura Sibiu - imediat după apariție - câte 4 exemplare din orice publicațiune.

Este interzis a se insera în ziar sau orice publicațiune, vreun articol care nu a trecut pe la Biroul Cenzurii să fi obținut „Bun de imprimat“ de la cenzorul respectiv.

Pentru orice abatere de la aceste dispozițiuni, publicațiunile vor suferi sancțiuni legale.

Alăturat, Vă trimitem în copie Deciziunea Ministerului Propagandei Naționale Nr. 3395/1945, pentru luare la cunoștință.

ȘEFUL CENZURII,

Cpt. Magistrat,

Virgil Constantinescu [semnătură indescifrabilă și ștampilă]

de colonel sau lt. colonel, având în subordine cenzori și personalul administrativ necesar unei bune funcționări.

Art. 3. Atribuțiunile Cenzurii Militare a presei sunt următoarele:

a) Supraveghează condițiunile și forma în care apar și se răspândesc, pe tot cuprinsul țării, publicațiunile de orice fel, române și străine, pentru a garanta stricta aplicare a dispozițiunilor date de Comisiunea Aliată de Control, cât și siguranța Statului și ordinea publică;

b) De a împiedeca apariția și răspândirea în țară a tuturor textelor, desenelor, caricaturilor, gravurilor etc. ce ar putea aduce o jignire Statelor Aliate sau aceloră cu care România păstrează raporturi diplomatice, precum și reprezentațiilor lor;

c) De a controla spectacolele de orice fel ce urmează a fi reprezentate în public, inclusiv spectacolele cinematografice;

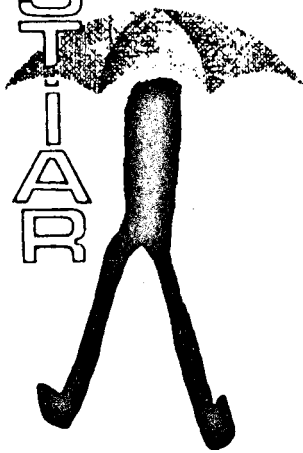
d) De a autoriza apariția oricărei publicațiuni.

Art. 4. În exercitarea atribuțiunilor sale,

Erată

În numărul trecut al revistei noastre, la rubrica „Dosar“, pagina 21, în loc de „I. Ralea“ se va citi „I. Balea“, în loc de „V. Laren“ se va citi „V. Iancu“. Erorile au apărut din vina redacției, dintr-o neatenție la colajonare. Cerînd scuze cititorilor noștri, îi rugăm să facă îndreptarea cuvenită.

Apostrof

Memoriile...
(urmare din pag. 5)

vale, descoperind, cu toată lungimea fustei, picioarele foarte groase pînă jos la glezne, aș fi plecat hotărît cu impresia că am avut în fața mea o femeie într-adevăr înzestrată cu tot ce natura poate să îmbie pe un bărbat“.

Circulara Uniunii Scriitorilor din România

Conform prevederilor Statutului, Uniunea Scriitorilor din România nu este responsabilă pentru politica editorială a publicației și nici pentru conținutul materialelor publicate.

Comitetul Director al Uniunii Scriitorilor

5 iunie 2003

Petru Groza a avut acces la niveluri dintre cele mai înalte, practic la toate sferile vieții politice din România interbelică. A fost ministru și deputat în mai multe rînduri. Trecut în opoziție, a făcut mare succes în afaceri. Societățile pe care le prezida sau la care deținea acțiuni ocupă, înșirate, o jumătate de pagină din memoriile sale. A fost un mare latifundiar și președinte al mai multor „comitete și comiții“. Locul în care putea obține mai mult în plan material îl numește singur: „dacă aș fi trăit în America ajungeam mult mai departe pe drumul îmbogățirii“. Și totuși, acea societate care i-a oferit aproape totul l-a privat de ceva esențial, după cum spune. De un ideal, de o viziune, pe care în final le-a găsit în ideologia marxistă. În combinație cu alte ingrediente, mai mult sau mai pu-

țin secundare, noul ideal avea să-l și așeze acolo unde calitățile și ambițiile sale o cereau: în fruntea țării, ca prim-ministru al noii României. În această calitate și în aceea de șef al statului (de la un moment dat), Petru Groza a participat (împreună cu alții, desigur) la decizii care au dus la destrămarea treptată a lumii vechi. Au dispărut astfel, la propriu, regalitate, oameni, partide, instituții. Exercițiul retoric, retrospectiv, al memoriilor încearcă să le mai desființeze o dată, și din punct de vedere simbolic.

Imaginea colectivă despre modelul politicianului ardelean trebuie probabil revăzută, îmbunătățită. Biografia din memoriile dr. Petru Groza reprezintă un argument în acest sens. Lumea românească transilvăneană are, în fond, diversitatea ei: umană, morală, ideolo-

gică, politică. Imaginea politicianului auster, principial, moral, moralizator, rigid, opozant intransigent, pertractant, greoi în decizii și exasperant din toate aceste pricini, trebuie și ea corectată. De fapt, trebuie multiplicată pe baza unor personalități și personaje. Ardealul a dat țării ca prim-miniștri în secolul trecut și pe Vaida-Voevod, și pe Octavian Goga, și pe patriarhul Miron Cristea, iar după război și pe dr. Petru Groza. Acesta din urmă, un produs al „lumii vechi“, care s-a adaptat, misterios, atât de bine la „lumea nouă“.

Reflecții...

(urmare din pag. 20)

dity), fiind, în esență, un articol vandabil, supus în totalitate logicii pieței.

Culture and Finance Capital constituie, *grosso modo*, un demers similar cu cel al nostru: analiza unei cărți. Este vorba despre lucrarea lui Giovanni Arrighi, *The Long Twentieth Century*, care ridică problema, ignorată pînă în acel moment (1994) a capitalului financiar. Alăturarea celor doi termeni din titlu pare stranie, dar Jameson o argumen-

tează astfel: dacă acest capital financiar pune în joc „entități monetare“ care nu necesită nici producție, precum capitalul, nici consum, precum banii, el poate funcționa ca un organism autonom, precum ciberspațiul. În aceeași manieră de articulare funcționează fragmentele-imagini narativizate din limbajul postmodern stereotip, care nu mai au nevoie de real pentru a funcționa, devenind, cultural, perfect autonome.

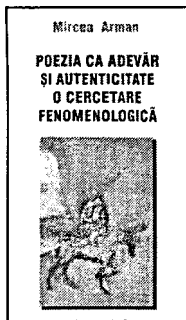
În ultimul eseu, *The Brick and the Baloon: Architecture, Idealism and Land Speculation*, analistul are în vedere, în principal, relația teoretică dintre urba-

nism și arhitectură, relație care trimite, la rîndul său, la dinamica abstracțiunilor din modernism și postmodernism, demonstrând diferențele radicale dintre acestea. Analizând diverse lucrări centrate pe problema modificării arhitecturale a New York-ului între sfîrșitul anilor '20 și anii '80, Jameson arată că arhitectura nostalgică, de sorginte clasicistă, din postmodernism este, în esență, o nostalgie de gradul al doilea, un mimesis al nostalgiei, o replică a unor stereotipuri vidate de conținut.

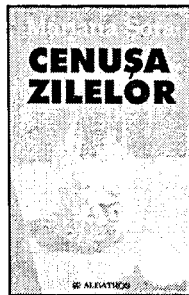
Diagnosticul schizoid pe care Fredric Jameson îl pune lumii culturale

contemporane ne fac să imaginăm, într-o etapă teoretică subsecventă, emergența unei patologii a culturii postmoderne. În pofida *parti pris*-urilor evidente și a apărării postmodernismului, discursul eseistului exprimă, în subtext, umbre de indoială cu privire la direcția impusă de un spațiu controlat atât de bine, încît devine, paradoxal, incontrollabil, și la un timp al progresului pe orizontală, care nu numai că se opune, dar refuză din start simpla idee a progresului pe verticală.

Cărți primite la redacție

Mircea Arman, *Poezia ca adevăr și autenticitate. O cercetare fenomenologică*, cu un cuvînt înainte de Acad. Alexandru Boboc, Cluj-Napoca, Ed. Grînta, 2002.

Mariana Șora, *Cenușa zilelor, jurnalul*, 1997-2001, București, Ed. Albatros, 2002.

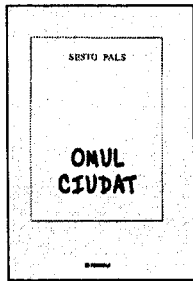
E. Aderca, *Mărturia unei generații (1929)*, prefață și note de Henri Zalis, București, Ed. Hasefer, 2003.

Florin Faifer, *Pluta de naufragiu*, Iași, Ed. Cronica, 2002.

I. Necula, *Cioran, de la identitatea popoarelor la neantul valah*, București, Ed. Saeculum I.O., 2003.

Sesto Pals, *Omul ciudat*, ediție revizuită și prefață de Nicolae Țone, București, Ed. Paidéia, 2003.

Gavin Bowd, *Paul Morand et la Roumanie*, Paris-Torino, Ed. L'Harmattan, 2002.

Edgar Reichmann, *O fereastră către lume*, eseuri și articole despre cultura română, 1965-2002, traducere și post-față de Magda Jeanrenaud, Ed. Paralela 45, 2003.

- Gina Sebastian-Alcalay, *Singurătatea alergătorului de cursă scurtă*, roman, București, Ed. Albatros, 2003.
- Nava Semel, *Pălăria de sticlă*, trad. din limba ebraică de Lucia și Micael Pascal, cuvînt înainte de Eugen Uricaru, București, Ed. Hasefer, 2003.
- Jean Ancel, *Contribuții la istoria României. Problema evreiască*, vol. II, partea întâi și partea a doua, București, Ed. Hasefer, 2003.

- Ion Panait, *Latifundii ale trădării*, poeme, Focșani, Ed. Pallas, 2003.
- Ghenadi Ayghi, *Chipul-vînt*, trad. din limba rusă de Leo Butnaru, Nădlac, Ed. Ivan Krasko, 2003.
- Adrian Georgescu, *Uleiul din candelă*, roman, București, Ed. Amurg sentimental, 2002.

Editura „Biblioteca Apostrof” vă oferă următoarele titluri încă disponibile:

- EVELYN UNDERHILL, **Mistica. I. Fenomenul mistic**, traducere de LAURA PAVEL, postfață „Evelyn Underhill – Nae Ionescu” de MARTA PETREU, 1995, 332 p. 30 000 lei
- MARTA PETREU, **Apocalipsa după Marta**, poeme, 1999, 96 p. 50 000 lei
- MIRCEA ZACIU, **Jucătorul de rezervă**, poezie, 2000, 88 p. 50 000 lei

Colecția „Filosofie contemporană”

- GABRIEL MARCEL, **A fi și a avea**, traducere de CIPRIAN MIHALI, 1997, 192 p. 30 000 lei
- GABRIEL MARCEL, **Omul problematic**, traducere, note de FRANÇOIS BREDIA și ȘTEFAN MELANCU, 1998, 140 p. 30 000 lei
- MICHEL HAAR, **Cîntul pămîntului. Heidegger**, traducere de IRINA PETRAȘ, 1998, 227 p. 45 000 lei

Colecția „Filosofie extrem-contemporană”

- JEAN-FRANÇOIS LYOTARD, **Postmodernul pe înțelesul copiilor**, traducere de CIPRIAN MIHALI, 1997, 108 p. 30 000 lei
- VLADIMIR JANKÉLEVITCH, **Să iertăm?**, traducere de JANINA IANOȘI, postfață de ION IANOȘI, 1998, 82 p. 30 000 lei

Colecția „Filosofie medievală”

- SF. ANSELM DIN CANTERBURY, **Monologion despre esența divinității**, traducere de ALEXANDER BAUMGARTEN, 1998, 162 p. 35 000 lei

Colecția „Filosofia religiei”

- HENRY CORBIN, **Paradoxul monoteismului**, traducere de JANINA IANOȘI, 1997, 216 p. 40 000 lei

Colecția „Filosofie românească”

- ION IANOȘI, **O istorie a filosofiei românești**, 1996, 392 p. 100 000 lei
- N. STEINHARDT, **Cartea împărtășirii** ediție gândită și alcătuită de ION VARTIC, ed. a III-a, 2001, 140 p. 70 000 lei
- D.D. ROȘCA, **Introducere la „Viața lui Isus”. Mitul utilului**, traducere de DUMITRU ȚEPENEAG, ediție și postfață de MARTA PETREU, 1999, 138 p. 35 000 lei
- VASILE MUSCĂ, **Filosofia în cetate**, 1999, 132 p. 35 000 lei
- BUCUR ȚINCU, **Apărarea civilizației**, ediție îngrijită și prefață de MARTA PETREU, 2000, 132 p. 50 000 lei

Colecția „Ianus”

- NORMAN MANEA, **Despre clovni**, eseuri, 1997, 230 p. 100 000 lei
- NORMAN MANEA, **Octombrie, ora opt**, proză, 1997, 186 p. 40 000 lei
- FLORIN SICDIE, **Sîmbăta engleză și alte povestiri**, 1998, 130 p. 20 000 lei
- NORMAN MANEA, **Fericirea obligatorie**, proză, 1999, 192 p. 50 000 lei

- RAMIRO DE MAEZTU, **Don Quijote, Don Juan și Celestina** trad. de MARIANA VARTIC, prefață de ION VARTIC, 1999, 264 p. 60 000 lei
- LIVIU BLEOCA, **Biblioteca de buzunar**, roman, 2001, 128 p. 50 000 lei
- PHILIP ROTH, **Animal pe moarte**, roman, 2001, 132 p. 99 000 lei
- MARTA PETREU, **Ionescu în țara tatălui**, ed. a II-a, 2001, 178 p. 100 000 lei
- ION VARTIC, **Cioran naiv și sentimental**, ediția a II-a adăugită, 2002, 440 p. 150 000 lei
- SANDA CORDOȘ, **Literatura între revoluție și reacțiune**, ediția a II-a adăugită, 2002, 284 p. 150 000 lei
- ION VARTIC, **Clanul Caragiale**, 2002, 278 p. 160 000 lei
- LEV TOLSTOI, **Moartea lui Ivan Ilici**, traducere de Janina Ianoși, prefață de Ion Vartic, 2003, 96 p. 75 000 lei

Colecția „Scriinul negru”

- **Procesul „tovarășului Camil”**, ediție îngrijită de ION VARTIC, prefață de MIRCEA ZACIU, 1998, 96 p. 20 000 lei
- I.D. SÎRBU, **Scrisori către bunul Dumnezeu**, ediție îngrijită de ION VARTIC, 1998, 244 p. 35 000 lei
- LUDOVICA REBREANU, **Adio pînă la a doua Venire**, epistolar matern, ediție îngrijită, prefață și note de LIVIU MAUȚA, 1998, 288 p. 50 000 lei
- ARTHUR DAN, **Mituri căzute (Din jurnalul unui psihiatru)** Aforisme. Prefețe de I. NECOIȚESCU, ION VIANU, ALEXANDRU PALEOLOGU; ediție și notă asupra ediției de MARTA PETREU, 1999, 96 p. 30 000 lei
- PETRU DUMITRIU, **Vârsta de aur sau Dulceața vieții**, roman, text îngrijit și prefață de ION VARTIC, 1999, 208 p. 40 000 lei
- RADU PETRESCU, **Corespondență • Sinuciderea din Grădina Botanică** (variantele întii în facsimil), ediție de MARTA PETREU și ANA CORNEA, prefață de MARTA PETREU, 188 p. 50 000 lei
- RADU STANCA, **Aquarium**, selecția textelor și cuvînt înainte de ION VARTIC, ediție de MARTA PETREU, 202 p. 50 000 lei
- ALEXANDRU VONA, **Misterioasa dispariție a orașului din cîmpie**, proză, postfețe de MARTA PETREU și ION VARTIC, 2002, 152 p. 69 000 lei
- ZAHARIA BOILĂ, **Amintiri și considerații asupra mișcării legionare**, prefață de Livia Titieni Boilă, ediție îngrijită de Marta Petreu și Ana Cornea, notă asupra ediției de Marta Petreu, 2002, 160 p. 100 000 lei
- DUMITRU ȚEPENEAG, **Destin cu popești**, șotroane (în colaborare cu Editura Dacia), 2001, 144 p. 63 000 lei
- IRINA PETRAȘ, **Teoria literaturii**, dicționar-antologie, 2002, 288 p. 160 000 lei
- ALEXANDRU VONA, **Esmeralda**, fișă de dicționar de Florin Manolescu, desene de Gabriela Melinescu, 2003, 112 p. 75 000 lei

Către cititorii din țară ai revistei *Apostrof*

Pentru anul 2003, vă rugăm să vă abonați *direct la redacție*. Pentru aceasta, vă rugăm să plătiți contravaloarea abonamentului, prin *mandat postal*, pe adresa:

Lukács Iosif
Fundatia Culturală Apostrof
Cluj-Napoca, 3400, str. Iașilor, nr. 14
Prețul abonamentului este:

pentru 3 luni: 60.000 lei
pentru 6 luni: 120.000 lei
pentru 1 an: 240.000 lei

Taxele de expediere sînt incluse în această sumă.

Pentru cei care se abonează prin această modalitate, asigurăm expedierea promptă a revistei. Cei care se abonează pe 1 an, primesc revista fără majorările de preț provocate de inflație.

Către cititorii din străinătate ai revistei *Apostrof*

Pentru anul 2003, vă rugăm să vă abonați *direct prin redacție*, trimițînd contravaloarea abonamentului printr-un cec (money order) în contul:

Fundatia Culturală Apostrof
Cont: SV6534401300 (Euro)
Cont: SV6674381300 (USD)
Banca Română pt. Dezvoltare – Group Société Generale – Sucursala Cluj, str. 21 Decembrie 1989, nr. 81-83, SWIFT BRDEROBU

Costul abonamentului este:

pentru 3 luni: 13\$
pentru 6 luni: 26\$
pentru 1 an: 52\$

În costul abonamentului sînt incluse și taxele de expediere par avion.

REDACȚIA:

MARTA PETREU
(redactor-șef)

ANA CORNEA
IRINA PETRAȘ
CLAUDIU GROZA
HORVÁTH SÁNDOR
LUKÁCS JÓZSEF
ANA POP
(contabilitate)

TEHNOREDACTARE:
DAN CRAIOVEANU

EDITORI:

- Uniunea Scriitorilor din România
  - Fundația Culturală Apostrof
- Cont la BRD Cluj:
în lei: SV7853701300
în euro: SV6534401300

Revista apare cu sprijinul:

- Ministerului Culturii și Cultelor din România
- Primăriei și Consiliului local Cluj-Napoca
- Fund for Central and East European Book Projects

ADRESA REDACȚIEI:

3400 Cluj-Napoca
Str. Iașilor, nr. 14
Tel., fax: 064/432.444
e-mail: apostrof@pcnet.ro

• Revista APOSTROF figurează în Lista-catalog a publicațiilor interne, editată de RODIPET S.A., la poziția 4251.

Manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază.

ISSN 1220-3122
Revista este înregistrată la OSIM cu nr. 45630/22.05.1996

Vignetele revistei reprezintă variațiuni grafice de Mihai Barbu după desene de Franz Kafka.

Tiparul executat la
Centrul de Presă Reformat

Unica responsabilitate a revistei *Apostrof* este de a găzdui opiniile, oricît de diverse, ale colaboratorilor noștri. Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui text aparține, în exclusivitate, autorului.

Apostrof

APOSTROF

revistă a uniunii scriitorilor

APARE
LUNAR

APOSTROF

Constantin Rădulescu-Mot

F.W. Nietzsche
Viata și filosofia sa

Noi aparitii la Editura Biblioteca Apostrof

Friedrich Nietzsche
Antichristul

BIBLIOTECA APOSTROF

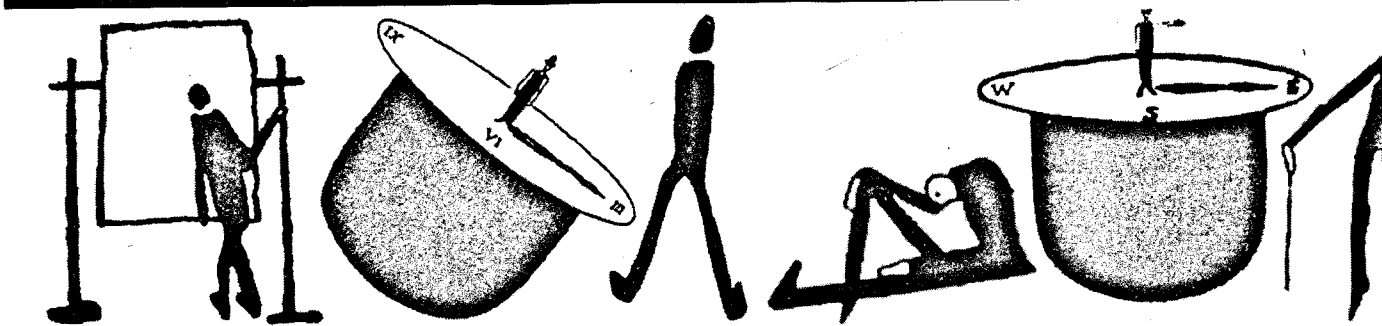
Arhiva Cercului Literar

mecanismul cenzurii

Seine et Danube, o noua revista

Stelian Borbely despre Ion Ianos

Eseuri de Mircea Muthu și Catalin Ghifa

Revistă editată cu sprijinul financiar al MINISTERULUI CULTURII ȘI CULTELOR,
PRIMĂRIEI ȘI CONSILIULUI LOCAL CLUJ-NAPOCA
și al FUND FOR CENTRAL AND EAST EUROPEAN BOOK PROJECTS